UNIVERSITY OF HELSINKI

https://helda.helsinki.fi

Lakiosa eilen, tänään ja huomenna

Kangas, Urpo

2004
Suomen Asianajajaliitto
http://hdl.handle.net/10138/231757
Kangas, U 2004, 'Lakiosa eilen, tänään ja huomenna', Defensor Legis : Suomen asianajajaliiton äänenkannattaja, Vuosikerta. 85, Nro 4, Sivut 575-601.

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository. https://helda.helsinki.fi
This is an electronic reprint of the original article.
This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.
Please cite the original version.

Defensor Legis N:o 4/2004

LAKIOSA EILEN, TÄNÄÄN JA HUOMENNA

Der Pflichtteil gestern, heute und morgen

I LAKIOSA EILEN

** Maan luonnosta lakiosaan.*

Vaikka lakiosaoikeus oli alun alkaen tuntematon niin Ruotsissa kuin Suomessakin, omistajalla ei varhaisimpina aikoina ollut täydellistä oikeutta rajoituksetta määrätä omaisuudestaan.[1] Kun yksityinen omaisuus muodosti ainoan sosiaalisen turvallisuuden lähteen, sitä ei saanut haaskata ja sen hävittämistä vastusti niin maallinen valta kuin kirkkokin. Tunnetun kanonisen oikeuden oikeusohjeen mukaan perittävän, jolla oli yksi poika, tuli tehdä Kristuksesta toinen. Jos perittävällä oli kaksi poikaa, Kristuksesta tuli tehdä kolmas ja niin edelleen. Tämän säännön tarkoituksena ei ollut varmistaa kirkolle omaisuutta perittävän kuollessa, sen tarkoituksena oli estää perittävää hävittämästä omaa omaisuuttaan niin, että sukulaiset eivät olisi jääneet heitteille. Lakiosalla oli niin muodoin tärkeä sosiaaliturvatehtävä.

Maaomaisuus oli merkittävin tulonlähde keskiaikaisessa yhteiskunnassa. Feodaalisessa yhteisessä omistus ei ollut edes täysin individuaalista, yksilö oli vain suvun edustaja sukupolvien ketjussa. Yksittäisellä suvun jäsenellä oli vain oikeus vuorollaan päästä hallitsemaan suvun omaisuutta seuraavan sukupolven hyödyksi, mikä ilmenee erityisesti feodaalioikeuden käsitteessä ”Wartenrecht”. Oikeus periä suvulle kuulunut maaomaisuus oli aito odotusoikeus. Perimysmaan luovutus, ja mikä tärkeätä, sen testamenttaaminen oli kielletty.[2] Näin perimysmaanormit korvasivat maaseutuoloissa lakiosan. Perimysmaata pidettiin erityisasemassa, sillä ”lain laatijoiden mieltä elähdytti vakaumus siitä, että maan säilyttäminen samassa suvussa polvi polven jälkeen merkitsi kansalle ja valtakunnalle vakavuuden, turvallisuuden ja hyvinvoinnin lisäystä”.[3]

Sitä mukaa kuin kaupunkeja syntyi, kaupungissa asuvien ammattiryhmien, kaupunkiporvariston, erityisedut alkoivat nousta esille. Kaupungeissa ei maaomaisuudella ollut samaa merkitystä kuin maaseudulla. Tärkeitä olivat ammatti-

[1] Artikkeli perustuu alustukseen XXXVI Asianajajapäivillä Aulangolla 9.–10.1.2004. Kiitän lämpimästi professori *Aulis Aarniota*, professori *Ahti Saarenpäätä* ja siviilioikeuden dosentti *Tapani Lohea* arvokkaista kommenteista artikkelin käsikirjoituksen johdosta.

[2] Ks. erityisesti *Aarnio, Aulis - Kangas, Urpo*: Suomen jäämistöoikeus II. Testamenttioikeus, s. 9-10.

[3] *af Hällström, Erik*: Perimysmaasäännöstö. Teoksessa Juhlajulkaisu 1734 vuoden lain muistoksi. IV. Helsinki 1934, s. 235.

kuntalaitokseen kytkeytyvät taloudelliset edut. Näin alkoi kaupunkioikeus vähin erin irtaantua maalaisoikeudesta, jonka alaisuudessa aateliset ja maata omistavat suurtalonpojat olivat avainryhmiä. Kaupunkiporvaristoa varten syntyi lakiosaoikeus. Tietty murto-osa jäämistöstä oli suojattu testamentilta.[4]

Kaupunkioikeus salli perityn maan testamenttaamisen, mutta rajoitti perittävän määräämisvallan yhteen kuudesosaan omaisuudestaan, jos hänellä oli rintaperillisiä. Etäisempiäkin sukulaisia suojattiin kaupungissa lakiosalla, sillä perittävä sai määrätä testamentilla vain puolesta omaisuudestaan, jos hänellä oli sukulaisia. Vasta vuonna 1762 annetulla asetuksella laajennettiin kaupunkioikeuden alaisen henkilön testamenttaamisvaltaa siten, että hän saattoi määrätä testamentilla vapaasti ansiomaastaan ja irtaimesta omaisuudestaan, jos hänellä ei ollut rintaperillistä.[5] Muut testamenttausvallan rajoitukset säilyivät ennallaan.

Ruotsissa perimysmaajärjestelmä ja muut siihen liittyneet omistajanvallan rajoitukset kumottiin vuonna 1857 ja tilalle säädettiin ranskalaisen esikuvan mukaisesti lakiosasäännöstö.[6] Suomessa maalais- ja kaupunkioikeuden välinen ero kurottiin umpeen niin myöhään kuin vuonna 1951, jolloin annettiin uudet lakiosasäännökset (1734 PK 17 luku). Vuoden 1951 uudistuksella Suomessa saatettiin voimaan lakiosajärjestelmä, jonka keskeisiä elementtejä olivat reaalinen ja laskennallinen jäämistö sekä suhteellinen, arvomääräinen ja esinekohtainen lakiosa. Tämä järjestelmä siirrettiin pääosin sellaisenaan vuoden 1965 perintökaaren 7 lukuun.

Suomalainen lakiosajärjestelmä on ollut suhteellisen muuttumattomassa tilassa vuosina 1951–1965 ja 1966–2003. Ensimmäisenä ajanjaksona sovellettu perintökaaren 17 lukuun sisältynyt lakiosajärjestelmä ja jälkimmäisenä ajanjaksona perintökaaren 7 lukuun sisältynyt järjestelmä poikkesivat tosin toisistaan, mutta molempien säännösten tarkoituksena oli ensisijaisesti turvata rintaperilliselle esinekohtainen lakiosa jäämistöstä. Asiallisesti suurimmat lakiosaan vaikuttaneet muutokset ovat tapahtuneet muualla kuin lakiosasäännöstön sisällä. Lesken tasinkoetuoikeutta koskevalla säännöksellä pienennettiin reaalista lakiosajäämistöä vuonna 1976 (5.9.1975/705). Lesken ja rintaperillisen välisen suhteen tasapainopistettä muutettiin vuonna 1983 toteutetulla uudistukselle, jolla leskelle annettiin oikeus hallita jäämistöä jakamattomana, jos ensiksi kuolleelta puolisolta jäi rintaperillinen (25.2.1983/209). Itse lakiosaa sääntelevään perintökaaren 7 lukuun on tehty vuosien varrella vain kaksi muutosta. Vuonna 1979 kumottiin PK 7:2.2, jonka mukaan ottolasta eikä ottolapsen jälkeläistä otettu lukuun rintaperillisen lakiosaan laskettaessa, paitsi milloin ottolapsi on perittävän avioliiton ulkopuolella syntynyt lapsi (19.1.1979/32). Säännöstä sovelletaan kuitenkin edelleenkin, jos on kysymys ennen vuonna 1980 vahvistetusta ottolapsisuhteesta heikon adoption tilanteissa.

Toinen muutos toteutettiin lailla perintökaaren 7 luvun 5 §:n muuttamisesta (1.10.2002/843). PK 7:5.2 tuli voimaan 1.2.2003 ja säännös on ollut siten voimassa runsaan vuoden. Lain voimaantulosäännöksen mukaan jos perittävä on kuollut ennen 1.2.2003, testamenttiin on sovellettava lain voimaan tullessa voimassa olleita säännöksiä.

---

[4] *Hemmer, Ragnar*: Suomen oikeushistorian oppikirja I I. Vammala 1967, s. 66 ss.

[5] *Hemmer*: Suomen oikeushistorian oppikirja II, s. 83.

[6] Ks. ehdotuksen perusteluista lähemmin Förslag till Giftermåls-Balk, Ärfda-Balk, Jorda-Balka och Byggninga-Balk. Stockholm 1847, s.40 ss sekä yleisemmin myös *Hafström, Gerhard*: Den svenska familjerättens historia. Lund 1966, s. 112. Ruotsalaisen lakiosajärjestelmän taustasta ks. myös *Walin, Gösta*: Kommentar till ärvdabalken. Del I. Fjärde upplagan. Stockholm 1993, s. 164 ss.

II LAKIOSA TÄNÄÄN

** Esinekohtaisesta lakiosasta arvomääräiseen lakiosaan.*

Rintaperillisen oikeudella lakiosaan voidaan ymmärtää suhteellista-, arvomääräistä tai esinekohtaista lakiosaa. Suhteellinen lakiosa on puolet rintaperillisen perintöosan suuruudesta. Arvomääräinen lakiosa määrittyy laskennallisen lakiosajäämistön arvon perusteella. Esinekohtaisella lakiosalla tarkoitetaan lakiosaperilliselle hänen suhteellisen lakiosansa osoittaman arvomäärän mukaan kuuluvaa osaa jäämistöön kuuluvasta omaisuudesta. Tämä kolmiportainen lakiosajärjestelmä on nykyisin historiaa, sillä rintaperillisellä ei ole enää oikeutta saada lakiosansa katteeksi omaisuutta jäämistöstä.

Arvomääräiselle lakiosajärjestelmälle on tunnusomaista se, että lakiosaan oikeutetulla perillisellä on oikeus saada lakiosaa vastaava osuus jäämistöön kuuluvasta omaisuudesta ainoastaan edellytyksin, että perittävä on määrännyt testamentissaan lakiosan täyttämistavasta. Tanskassa ja Norjassa perittävä ei edes voi tehokkaasti testamentissaan määrätä siitä, että testamentin saajalla on oikeus suorittaa lakiosa rahassa.[7]

PK 7:5.1:n mukaan testamentti on perillistä kohtaan tehoton siltä osin kuin se estää häntä saamasta lakiosaansa jäämistöstä tai rajoittaa hänen oikeuttaan määrätä lakiosana tulevasta omaisuudesta. Vanha periaate on, että rintaperillisen tulee saada lakiosana hänelle kuuluva omaisuus rajoituksetta määräysvaltaansa. Tätä periaatetta ei ole muutettu, mutta sen sijaan lakiosan kattamissääntö on saanut kokonaan uuden sisällön.

Muutos tehtiin näennäisen pienin sanankäänтein. PK 7:5.2:n mukaan sen estämättä, mitä 1 momentissa säädetään, testamentti on kuitenkin tehokas, jos testamentin saaja suorittaa lakiosaan oikeutetulle perilliselle hänen lakiosaansa vastaan tai siitä puuttuvan määrän rahana perillisen määräämän kohtuullisen ajan kuluessa eikä rahasuoritusta ole testamentissa kielletty.

Aikaisemmin säännös oli kirjoitettu muotoon, joka antoi testamentin tekijälle vallan määrätä siitä, että testamentin saaja oli niin halutessaan oikeutettu suorittamaan lakiosan rahana. Vanha sääntö tuli useimmiten sovellettavaksi tilanteessa, jossa testamentin saajia oli vain yksi, jolle perittävä oli määrännyt koko omaisuutensa. Useimmissa tapauksissa kysymyksessä oli leski, jolle ensiksi kuollut puoliso antoi oikeuden suorittaa lakiosa rahassa. Sen sijaan sellaisia tapauksia, joissa perittävä olisi antanut kaikille testamentissa mainituille edunsaajille oikeuden suorittaa lakiosa rahassa, tuskin esiintyi tai jos esiintyi, kysymyksessä oli äärimmäisen harvinainen testamenttimääräys.

Arvomääräiseen lakiosajärjestelmään siirtyminen tapahtui vaivihkaa. Hallitus esitti jo vuoden 1998 valtiopäiville ns. suosiolahjaa koskevan säännöksen kumoamista. Tähän esitykseen sisältyi ehdotus perintökaaren 7 luvun 5 §:n 2 momentin muuttamiseksi siten, että testamentin saaja oli oikeutettu suorittamaan lakiosan rahassa siinäkin tapauksessa, ettei testamentissa ollut tätä koskevaa ehtoa. Hallituksen esityksen perusteluissa ehdotettua uudistusta perusteltiin viittaamalla siihen, että vanha lakiin sisältynyt sääntö, joka edellytti, että rahasuorituksesta tulee olla testamentissa nimenomainen maininta, ”on eräissä tapauksissa tarpeettomasti estänyt testamentin tekijän tarkoituksen toteuttamisen. Näin on saattanut käydä esimerkiksi siitä syystä, ettei ehdon mainitsemisen tarpeellisuutta ole tiedetty testamenttia laadittaessa. Ehto on saatettu jättää ottamatta testamenttiin myös sen vuoksi, että testamentin tekijällä ei testamenttia laatiessaan ollut aihetta olettaa testamentin tekijän tulevan loukkaamaan lakiosaa”. Ehdotettua muutosta perusteltiin sukupolvenvaihdostarkoituksella,

[7] Ks. lähemmin *Lødrup, Peter*: Nordisk arverett. København 2002, s. 74.

”muutoksella on käytännöllistä merkitystä erityisesti silloin, kun testamentilla on määrätty taloudellisesta kokonaisuudesta, esimerkiksi liikeyrityksestä tai maatalouskiinteistöstä, joka on elinkeinon kannalta tarkoituksenmukaista säilyttää jakamattomana”.[8] Hallituksen esitys raukesi kansanedustajien viivytystaistelun johdosta, koska eräille naispuolisille kansanedustajille oli syntynyt käsitys, jonka mukaan ehdotetussa muodossa esitys olisi johtanut tyttärien syrjintään perinnönjaoissa.

Lipposen hallitus antoi edellisestä esityksestä hieman poikenneen esityksen vuoden 2000 valtiopäiville[9]. Uudessa esityksessä PK 7:5.2:n perustelut olivat samat kuin aikaisemmin. Lakivaliokunnan mietinnön mukaan arvomääräistä lakiosajärjestelmää koskenut ehdotus oli ”teknisluonteinen, perinnönjaon käytännön toimia helpottava”.[10] Tämän enempää lakivaliokunta ei asiasta lausunut. On hämmentävää, että lakivaliokunta kuuli hallituksen esityksen johdosta mm. piiriagrologia, maatalousekonomistia, KHT-tarkastajaa ja haastemiesten esimiestä, mutta ei kuullut ainuttakaan perhe- ja jäämistöoikeuden tutkijaa tai alalta väitellyttä henkilöä. Lakivaliokunnan ylimielisyys kostautui, sillä sen seurauksena lakivaliokunnan mietintö on eräs siviilioikeuden lainvalmisteluhistorian heikoimpia, joka on täynnä vääriä väitteitä voimassa olevan oikeuden sisällöstä.[11] Yksikään kansanedustaja ei sen vuoksi osannut ottaa kantaa esinekohtaisen ja arvomääräisen lakiosajärjestelmän etuihin ja haittoihin omissa puheenvuoroissaan.

Täydellistä luopumista esinekohtaisesta lakiosasta ja siirtymistä arvomääräisen lakiosan järjestelmään voidaan pitää lakiosasäännöstön radikaalina muutoksena.[12] Mutta muutos ei rajoitu koskemaan ainoastaan lakiosajärjestelmää, sillä muutoksella on merkittäviä heijastusvaikutuksia perintökaaren sisällä. Uudistus on muuttanut aivan olennaisesti ennen muuta legaatin saajan asemaa sekä legaatin saajan ja yleistestamentin

[8] HE 117/1998, s. 2-3. – Myös vanhassa lakiosajärjestelmässä PK 7:5.2:n tarkoituksena oli maatilojen sukupolvenvaihdosten edistäminen. Korkeimman oikeuden mukaan perintökaari ei kuitenkaan ollut soveliain oikeudellinen instrumentti tämän tavoitteen turvaamiseksi: ”Se säännös taas, että perillinen voitaisiin testamentissa velvoittaa ottamaan testamentinsaajalta lakiosaa vastaava rahamäärä, tietää poikkeamista siitä lakiosaa koskevasta yleisestä periaatteesta, että perillisen tulee saada osansa jäämistöstä. Sen tarkoituksena on perinnönjaon helpottaminen varsinkin sellaisissa tapauksissa, jolloin kuolinpesään kuuluva maatalouskiinteistö tahdotaan jakamattomana siirtää jollekulle perillisistä, mutta kun kysymys siitä, oliko, kun jäämistöön kuuluu kiinteistö, jonka jakamista ei voida pitää tarkoituksenmukaisena, jollekulle pesänosakkaalle annettava oikeus lunastaa se itselleen tai muunlainen etuoikeus siihen, samoin kuin yleensä kysymys kiinteistöjen liiallisen pirstoutumisen ehkäisemisestä näyttää sopivammin olevan käsiteltävä erityisessä laissa, jossa voidaan enemmän kuin yleisessä perintölaissa ottaa huomioon sosiaalisia näkökohtia, ja sanottu säännös antaisi siihen ratkaisun vain eräältä osalta, lienee syytä jättää kysymys sellaisenaan erityisen lainsäädännön varaan”. *Aulis Aarnio* (toim): Korkeimman oikeuden lausunto esitysehdotuksesta perintölaiksi 1941. Helsinki 1965, s. 80 ss.

[9] HE 77/2000

[10] LaVM 15/2002 vp

[11] Lakivaliokunnan mietinnössä esitetään mm. käsitys, jonka mukaan perintökaari kieltää suosiolahjan antamisen ja lakiosa siirtyy suoraan aina rintaperilliselle. Molemmat väitteet ovat vääriä. Ks. lähemmin *Kangas, Urpo*: Hylättiinkö suosiolahjahanke väärien tietojen vuoksi?. Helsingin Sanomat. Vieraskynä 27.9.2002.

[12] Vuoden 1935 Ehdotus perintö- ja testamenttilainsäädännön uudistamiseksi perusteineen ei sisältänyt lainkaan säännöstä, jonka mukaan testamentin saajalla olisi ollut oikeus maksaa lakiosa rahassa. Ensimmäisen kerran tätä koskeva ehdotus sisältyi vuoden 1938 ehdotukseen hallituksen esitykseksi eduskunnalle perintölaiksi (Esitysehdotus). Esitysehdotus oli *Y.J.Hakulisen* laatima. Hänen tarkoituksenaan oli saattaa Suomessa voimaan lakiosajärjestelmä, joka olisi ollut eräänlainen kompromissi sveitsiläisen ja saksalaisen lakiosajärjestelmän välillä. Hakulisen mukaan sveitsiläinen lakiosajärjestelmä oli pakkoperintöjärjestelmä, koska se takasi rintaperilliselle kaikissa tilanteissa oikeuden saada lakiosan arvomäärää vastaava osuus jäämistöön kuuluvista esineistä. Sen sijaan BGB:n järjestelmässä lakiosaperillisellä oli vain lakiosan arvomäärää vastaava saamisoikeus kuolinpesältä. Alkuperäinen PK 7:5.2 on tämän kompromissin tulos. Ks. *Hakulinen, Y.J.*: Perillisen lakiosa. LM 1941, 229 ss sekä lain *Rapola, Marjos*: Uusi lakiosasäännöstö. Helsinki 1951, s. 40 ss ja *Rautiala, Martti*: Perillisen lakiosa. Helsinki 1957, s. 88 ss.

saajan keskinäistä suhdetta. Testamentin saajan asema on nykyisin ex lege täysin sama kuin mitä se olisi ollut vanhassa järjestelmässä rahasuoritusta koskevan määräyksen johdosta.

** Testamentin tekijän tarkoituksen kunnioittamisen periaate.*

PK 7:5.2 tuli voimaan 1.2.2003. Lain voimaantulosäännöksen mukaan testamenttiin on sovellettava aikaisemmin voimassa olleessa laissa olevia määräyksiä, jos perittävä on kuollut ennen mainittua ajankohtaa. Voimaantulosäännös on aiheellista ottaa vakavasti. Erityisen vakavasti on otettava vanha korkeimman oikeuden prejudikaatti KKO 1982 II 146, jonka mukaan testamentin saajalla on oikeus maksaa lakiosa rahassa vain, jos siitä on otettu testamenttiin nimenomainen määräys.

Mikäli perittävä on kuollut aikaisemmin kuin 1.2.2003 ja hänen testamenttinsa sisältää samanaikaisesti useampia määräyksiä, esimerkiksi useampia legaatteja ja yleisjälkisäädöksen ja testamentissa on määräys, jonka mukaan yleistestamentin saajalla on oikeus maksaa lakiosa rahana, määräystä on tulkittava sen sanamuodon mukaisesti. Luonnollista on, kun kysymys on testamentin täytäntöönpanosta, perittävän tahdolle tulee antaa asiassa ratkaiseva merkitys. Ensisijaisesti on siis selvitettävä se, mikä oli perittävän tarkoitus ja kenen vastuulle perittävä on sälyttänyt lakiosan suorittamisvelvoitteen. Jos perittävän ei voida näyttää tarkoittaneen, että myös legaatinsaajilla on oikeus suorittaa lakiosa rahassa, määräyksen on katsottava epätietoisessa tilanteessa olevan voimassa vain yleisjälkisäädöksen saajan hyväksi, mikäli perittävä on kuollut aiemmin kuin 1.2.2003. Toisin sanoen legaatin saaja ei näissä tilanteissa joudu vastuuseen lakiosaa vastaavan suorituksen maksamiseen rintaperilliselle. Lakiosaa loukkaava ylisuuri legaatti on jätettävä täyttämättä. Mutta vaikka legaatti ei loukkaakaan lakiosaa, lakiosan arvomääräistä suuruutta laskettaessa legaattiomaisuus on kuitenkin otettava huomioon täydestä arvostaan. Arvomääräistä lakiosaa ei lasketa sen jäämistön arvosta, joka on jäljellä legaattien täyttämisen jälkeen.

PK 7:5.2:n mukaan on merkityksetöntä, milloin testamentti on laadittu, jos perittävä on kuollut 1.2.2003 tai myöhemmin. Kun testamentti asiakirja laaditaan tutkimusten mukaan noin yhdeksän vuotta ennen perittävän kuolemaa, valtaosa tällä vuosikymmenellä täytäntöön pantavista testamenteista on laadittu ennen lain muutosta. Mikä merkitys tälle seikalle on annettava testamentin tulkinnassa? Perittävähän ei ole voinut ennakoida lain muutosta.

Perintökaaren mukaan testamentti on niin tulkittava, että tulkinnan voidaan otaksua vastaavan testamentin tekijän tahtoa. Subjektiivisen tulkinnan periaatteen turvin testamenttia saatetaan myös täydentää, jos testamentti on aukollinen, eikä anna välitöntä vastausta esille nousevaan ongelmaan. Niinpä jos muu tulkinta-aineisto osoittaa, että perittävän tarkoituksena oli antaa lakiosaperillisille mahdollisuus saada lakiosansa katetuksi jäämistöomaisuudella, testamentin saajalla ei ole tässä erityistilanteessa oikeutta lakiosaa vastaavaan rahasuoritukseen.[13]

** Lakiosailmoitus ja arvomääräisen lakiosan järjestelmä.*

Testamentin saajan oikeus suorittaa lakiosa rahassa voi toteutetusta uudistuksesta huolimatta edelleenkin perustua testamentissa olevaan ehtoon. Perittävä voi esimerkiksi määrätä, että testamentin saajan on suoritettava lakiosa rahassa rintaperilliselle yhden kuukauden kuluessa perittävän kuolemasta lukien. Testamentin saajan saanto on tällöin siinä mielessä ehdollinen, että

[13] Vanhassa lakiosajärjestelmässä PK 7:5.2 oli selkeä poikkeussääntö ja se oli nimenomaisesti ilmaistava testamentissa. Ks. KKO 1982 II 146 ja sen johdosta *Saarenpää, Ahti*: Perintö ja jäämistö, s. 223 ss.

hänen on kyettävä täyttämään testamenttisaannon ehto määräajassa uhalla, että hän muutoin menettää *kokonaan* testamenttiin perustuvan oikeutensa. Rintaperillisen ei tarvitse erityisin lakiosailmoituksin suojautua sellaista testamenttiehtoa kohtaan.[14]

Mikäli perittävä ei ole asettanut testamenttisaannon erityiseksi *ehdoksi* sitä, että testamentin saajan on suoritettava lakiosa rahassa, testamentti on PK 7:5.1:n mukaan perillistä kohtaan tehoton siltä osin kuin se estää häntä saamasta lakiosaansa jäämistöstä tai rajoittaa hänen oikeuttaan määrätä lakiosana tulevasta omaisuudesta. Turvatakseen oikeutensa testamentin saajaa kohtaan, perillisen on PK 7:5.3:n mukaan vedottava testamentin tehottomuuteen ilmoittamalla lakiosaa koskeva vaatimus kuuden kuukauden kuluessa luettuna siitä, kun testamentti on annettu laissa säädetyllä tavalla perilliselle tiedoksi.

Lakiosailmoitusta koskeviin sääntöihin tehtiin pieni tarkennus samassa yhteydessä kun siirryttiin arvomääräisen lakiosan järjestelmään. Muutoksen tarkoituksena oli turvata rintaperillisen oikeus tehdä lakiosailmoitus pakoilevalle testamentin saajalle, joka aikaisemmin saattoi onnistuneesti vältellä rintaperillistä niin kauan, että testamentti tuli rintaperilliseen nähden kaikilta osin lainvoimaiseksi. Tämä ei ole enää mahdollista sen vuoksi, että tarvittaessa lakiosailmoituksen voi tehdä ilmoittamalla siitä kuuden kuukauden kuluessa virallisessa lehdessä.

Lakiosailmoitusta koskevia sääntöjä ei sen sijaan muutettu siltä osin kun on kysymys testamentin saajan oikeudesta suorittaa lakiosa rahana. Kun PK 7:5.2:ssa todetaan, että ”testamentti on ... tehokas, jos testamentin saaja suorittaa lakiosaan oikeutetulle perilliselle hänen lakiosaansa vastaavan tai siitä puuttuvan määrän rahana” ja kun vastaavasti PK 7:5.3:ssa velvoitetaan lakiosaperillinen vetoamaan ainoastaan ”testamentin tehottomuuteen”, sääntelytapa saattaa herättää kysymyksen siitä, onko lakiosailmoitus menettänyt merkityksensä.

Pitääkö lakiosaperillisen tehdä lakiosailmoitus sellaiselle testamentin saajalle, jonka hyväksi on tehty testamentti antamatta samalla testamentissa tarkempia määräyksiä lakiosan maksamisesta? Tähän kysymykseen on aiheellista vastata myöntävästi. Varsinaisen pääsäännön lakiosaperillisen suojasta ilmaisee PK 7:5.1. Sen mukaan testamentti on tehoton perillistä kohtaan siltä osin kuin se estää häntä saamasta lakiosaansa jäämistöstä. Siitä, miten lakiosaperillisen on reagoitava tehottomuuteen, on säännös PK 7:5.3:ssa. Lakiosaperillisen on tehtävä lakiosailmoitus. PK 7:5.2 puolestaan on ymmärrettävä testamentin saajalle annetuksi eduksi suorittaa lakiosa rahassa siinäkin tapauksessa, että testamentti on PK 7:5.1:n tarkoittamassa mielessä tehoton. Jos rintaperillinen ei tee lakiosailmoitusta laissa säädetyllä tavalla määräajassa testamentin saajalle, testamentti tulee rintaperilliseen nähden kaikilta osin tehokkaaksi. Tässä tilanteessa PK 7:5.2 menettää soveltamismerkityksensä, koska testamentin saaja saa testamentin nojalla koko jäämistöomaisuuden tarvitsematta suorittaa lakiosaa vastaavaa korvausta rintaperilliselle.

** Legaatinsaajan ja yleisjälkisäädöksen saajan vastuu arvomääräisen lakiosan suorittamisesta.*

PK 7:5.2:n mukaan ”testamentti” on tehokas, jos ”testamentin saaja” suorittaa lakiosaan oikeutetulle perilliselle hänen lakiosaansa vastaavan määrän rahassa. Erityisesti on huomattava, että säännöksessä ei käytetä käsitettä ”yleisjälkisäädös” (vrt. PK 18:1) tai ”muu testamentti kuin PK 22 luvussa tarkoitettu erityisjälkisäädös ja tarkoitemääräys” (vrt. PK 22:1 sekä PK 22:7).

Sääntö, jonka mukaan testamentin saaja voi maksaa aina lakiosan rahassa, on luonteeltaan yleinen. Se on voimassa kaikkien testamentissa

[14] Ks. *Gottberg, Eva*: Jäämistöoikeuden perusteet. Vammala 1985, s. 42.

nimettyjen edunsaajien hyväksi riippumatta siitä, kuinka monta heitä on ja riippumatta siitä, onko kysymyksessä legaatinsaaja vai yleistestamentin saaja. Säännös tulee sovellettavaksi paitsi silloin kun perittävä on määrännyt omaisuutensa testamentin saajalle täydellä tai rajoitetulla omistusoikeudella, myös silloin kun saajan oikeus on testamenttiin perustuva käyttöoikeus tai tuotto-oikeus. Testamentin saajalla on oikeus suorittaa lakiosa tai siitä puuttuva määrä rahassa riippumatta siitä, minkälaatuista omaisuutta jäämistöön kuuluu.[15]

Uudistus koskee kuitenkin vain testamentin saajan ja lakiosaperillisen välistä suhdetta. Edelleenkin on voimassa sääntö, jonka mukaan eloonjäänyt puoliso saa pitää testamentin saajan oikeuden estämättä jakamattomana hallinnassaan puolisoiden yhteisenä kotina käytetyn tai muun jäämistöön kuuluvan eloonjääneen puolison kodiksi sopivan asunnon, jollei kodiksi sopivaa asuntoa sisälly eloonjääneen puolison varallisuuteen. Testamentin saajan oikeuden estämättä leskellä on aina myös hallita yhteisessä kodissa ollutta tavanmukaista asuntoirtaimistoa jakamattomana hallinnassaan (PK 3:1a.2).[16]

Tarkastelen seuraavassa muutaman esimerkin avulla, mitä vaikutuksia toteutetulla uudistuksella on jäämistöjärjestelmän kannalta.

PK 7:5.2 voi tulla ensinnäkin sovellettavaksi tilanteessa, jossa perittävä on testamentissaan määrännyt jotakin omaisuutta annettavaksi legaatteina ja mahdollisesti määrännyt, että jäljellä oleva omaisuus on jaettava useamman kuin yhden testamentin saajan kesken. Merkitystä ei ole sillä, ovatko testamentin saajat testamentin tekijän rintaperillisiä vai eivät. Olennaista on, että asetelmassa on useampia kuin yksi testamentin saaja.

Ensimmäinen tähän liittyvä kysymys on, mikä on legaatinsaajan asema ja mahdollinen vastuu lakiosasuorituksesta? Aikaisempi oikeustila oli vakiintunut. PK 11:2:n mukaan erityisjälkisäädös on täytettävä jakamattomasta pesästä. Täyttäminen oli aikaisemmin aina tehtävä, jos se oli mahdollista velkojien oikeuden ja rintaperillisen lakiosaoikeuden estämättä. Vastuu lakiosasta jäi yleistestamentin saajan harteille. Jos legaattia ei ollut mahdollista täyttää lakiosaa loukkaamatta, lakisuojan toteuttamisen johdosta legaattimääräys väistyi. Erityisesti niissä tapauksissa, joissa oli kysymys esinelegaatista tai kiinteistölegaatista, testamentin saajan asema oli näissä tapauksissa suhteellisen heikko. Tiettyä rahamäärää koskeva erityisjälkisäädös oli jo vanhan järjestelmän aikana mahdollista helpommin panna täytäntöön siltä osin kuin se ei loukannut lakiosaa.[17] Nyt muutetun säännöstön mukaan legaatin saajalla on samanlainen oikeus kuin yleisjälkisäädöksenkin saajalla suorittaa rahana lakiosaperilliselle se määrä, jolla legaatti loukkaa lakiosaa. Kysymys on asiallisesti ottaen hänelle annetusta lunastusoikeudesta. Toisin sanoen legaatinsaajan asema parani tässä suhteessa rintaperilliseen varsin huomattavasti. Vanhojen oppikirjojen säännöt legaatin väistymisestä lakiosan tieltä ovat nyt jossakin määrin harhaanjohtavia. Legaatti ei väisty, mikäli legaatin saaja on halukas ja kykenevä käyttämään lunastusoikeuttaan.

---

[15] *Hakulinen* korosti voimakkaasti 20.11.1942 päiväämässään muistiossa sitä, että säännöksen tarkoituksen oli estää kiinteistöjen pirstoutuminen: ”Esitysehdotuksen 73 §:n 2 momentin säännös tekee mahdolliseksi *kiinteistön* antamisen yhdelle useammista lakiosaan oikeutetuista perillisistä (toisten saadessa rahavastikkeen) ja on siten omiaan ehkäisemään lakiosasäännöstön kaavamaisesta soveltamisesta aiheutuvaa kiinteistöjen pirstoutumista. Säännöksen poisjättäminen, jota Korkein oikeus ehdottaa, saattaisi perintölainsäädännön perusteet ristiriitaan niiden periaatteiden kanssa, joiden toteuttamiseen aikasaatavaksi suunnitellulla sukutilalainsäädännöllä pyritään. Kun ei muutenkaan ole syytä säännöksessä ilmaistulta kannalta poikkeamiseen, olisi säännös sellaisenaan sisällytettävä ehdotukseen”. *Hakulisen promemoria 1942*, s. 63 ss.

[16] Ks. tähän liittyvistä ongelmista *Aarnio, Aulis - Kangas, Urpo*: Suomen jäämistöoikeus I, s. 560 ss , *Helin, Markku*: Rintaperillisen lakiosa, testamentinsaaja ja PK 3:1a. JFT 1986, s. 11 ss sekä *Saarenpää, Ahti*: Perintö ja jäämistö, s. 225 ss.

[17] Rahalegaatin erityiskohtelu näkyy laintasolla muun muassa siinä, että vain rahalegaatin saajalla on oikeus saada korkoa. Koronmaksuvelvollisuus alkaa neljän kuukauden kuluessa perittävän kuolemasta. Ks. PK 22:5.

Jos testamentti sisältää vain yhden legaattimääräyksen, rahasuoritusvelvollisuus lakiosasta kohdistuu selkeästi vain yhteen testamentin saajaan. Tilanne muuttuu olennaisesti, kun testamentti sisältää useamman kuin yhden legaattimääräyksen. Miten tässä tilanteessa vastuu lakiosaa vastaavan rahasuorituksen jakamisesta testamentin saajien kesken määräytyy?

> Esimerkki 1: P on tekemässään testamentissa määrännyt, että hänen omistamansa asunto-osakkeet saa A ja taulun B. Muuta omaisuutta jäämistössä ei ole. Asunnon arvo on 100.000 euroa ja taulun arvo 50.000 euroa. Perittävältä jäi yksi rintaperillinen R. Perintöosan arvo on 150.000 euroa ja lakiosan arvo 75.000 euroa. Asunnon arvo ylittää lakiosan arvon 25.000 eurolla, mutta taulun arvo alittaa lakiosan 25.000 eurolla. Tuleeko nyt testamentti täyttää siten, että taululegaatin saaja saa jakamattomasta pesästä taulun (koska se ei loukkaa lakiosaa). Vastaako asunto-osakelegaatin saaja yksin lakiosan suorittamisesta R:lle eli voiko hän ”lunastaa” 100.000 euron arvoiset osakkeet 75.000 eurolla? Vai vastaavatko legaatin saajan lakiosasta saamiensa legaattien arvojen mukaisessa suhteessa eli 100.000:50.000, supistettuna muotoa 2:1. Tällöin A vastaisi lakiosasta 50.000 euron vastuuosuudella ja B 25.000 euron vastuuosuudella.

Tulkintavaihtoehtoista jälkimmäinen vaikuttaa olennaisesti perustellummalta kuin ensimmäinen, joka vyöryttää vastuun lakiosan suorittamisesta yksin suurimman legaatin saajalle. On näet ajateltava niin, että perittävä, joka on halunnut antaa arvomääräisesti suurimman legaatin jollekin saajista, on nimenomaisesti tahtonut suosia tätä testamentin saajaa. Sen vuoksi lakiosavastuuta ei voida yksin kanavoida hänen kannettavakseen. Arvomääräistä lakiosaa vastaavan rahasuorituksen suorittamisvelvollisuus jakautuu kaikkien testamentissa mainittujen edunsaajien kesken riippumatta siitä, onko kysymyksessä legaattimääräys vai yleisjälkisäädös. Yksittäisen testamentin saajan vastuu lakiosaa koskevasta rahasuorituksesta rajoittuu koskemaan hänen saamansa etuuden suhteellista arvoa koko jäämistöomaisuudesta. Itse asiassa tämä ajattelumalli on sisältynyt jo vanhastaan perintökaareen ja näkyy ennen muuta lakiosan täydennystä ja testamentin tulkintaa koskevissa oikeusohjeissa.

PK 7:8.3:n mukaan jos useampi kuin yksi on vastuussa lakiosan täydentämisestä, heidän vastuunsa määräytyy suhteellisesti kunkin vastuumäärän mukaan. Arvomääräiseen lakiosajärjestelmään siirtyminen on vain ulottanut tämän tulkintaohjeen koskemaan myös tilanteita, joissa lakiosasta vastaavat testamentin saajat.

Aivan samanlaiselle suhteellisuusperiaatteelle rakentuu PK 11:3. Jos kaikkia arvomääräisiä legaatteja ei voida täyttää sen vuoksi, että jäämistössä ei ole varoja legaattien täysimääräiseen toteuttamiseen, kunkin jälkisäädöksen osalta on tehtävä sen arvon mukainen vähennys.

Mikäli B ei esimerkkitapauksessa olisi halukas tai kykenevä suorittamaan 25.000 euron lunastusta, hänen on objektiivisesti arvioiden pakko luopua hänen hyväkseen tehdystä testamentista. Luopuminen vetoamasta legaattiin ei vaikuta mitään lakiosan suuruuteen, joka säilyy ennallaan eli on 75.000 euroa. Luopuminen vaikuttaa kuitenkin A:n asemaan siinä suhteessa, että luopumisen johdosta jäämistössä on vapaita varoja 50.000 euroa lakiosan maksamiseen ja A:n on suoritettava R:lle lakiosasta puuttuvana määränä rahana 25.000 euroa.

** Lakiosan maksaminen rahassa jäämistöön kuulumattomilla varoilla.*

Perintökaaren 7:5.2 vaikenee siitä, onko lakiosaa vastaava tai siitä puuttuva määrä suoritettava jäämistöön kuuluvilla varoilla vai saako testamentin saaja suorittaa maksun esimerkiksi siten, että hän ottaa pankista lainaa lakiosan maksamista varten. Vanhan lakiosajärjestelmän voimassa ollessa *Aarnio* puolsi tulkintaa, jonka mukaan ”ainakin sellainen testamenttiin sisällytetty jako-ohje, jossa perillisen lakiosa oli mää-

rätty suoritettavaksi jäämistössä olevilla rahavaroilla, oli sitova".[18] Kysymys testamentin saajan oikeudesta suorittaa lakiosa muilla varoilla ei ollut aivan yhtä selvä. Aarnio kuitenkin katsoi, että "arvomääräisen lakiosan turvaamisen kannalta ei voi olla merkitystä sillä seikalla, mistä lähteestä rahasumma suoritetaan, testamentin saajan yksityisistä varoista vai jäämistöstä".[19]

Lakiosasäännöstön tavoitteena on turvata lakiosaan oikeutetulle perilliselle vähimmäisosuutena puolet hänen perintöosansa arvosta. Arvomääräisen lakiosaoikeuden toteuttaminen loukkaamattomassa laajuudessaan on mahdollista riippumatta siitä, millä varoilla lakiosan maksaminen tapahtuu. Tukea ajatukselle, jonka mukaan rahan lähteellä ei ole merkitystä arvioitaessa sitä, onko suoritus tapahtunut oikein, voidaan saada vaikkapa Ruotsin oikeudesta. Vaikka naapurimaamme perintökaaressa ei olekaan erityissäännöstä, jonka mukaan testamentin saajalla on oikeus maksaa lakiosa rahassa, ruotsalaista lakiosajärjestelmää voidaan silti luonnehtia arvomääräisen lakiosan järjestelmäksi. Mikäli Ruotsissa perittävä määrää tekemässään testamentissa, että tietty omaisuus on menevä testamentin saajalle ja perinnönjaossa ilmenee, että testamentatun omaisuuden arvo ylittää lakiosan arvon, testamentin saaja saa kuitenkin vedota testamenttiin, jos hän maksaa kuolinpesään lakiosasta puuttuvan määrän rahana.[20] Oikeuskirjallisuudessa ei ole riitautettu testamentin saajan oikeutta suorittaa maksu jäämistön ulkopuolisin varoin.[21]

** Vakuusluovutus ja testamentti.*

Testamenttiasiain käytännössä hyvin usein törmätään tilanteeseen, jossa testamentti on laadittu vuosia aikaisemmin ja tuolloin määrätty siitä, että tietty omaisuus on annettava perittävän jäämistöstä nimetylle saajalle. Myöhemmin testamentin tekijä on saattanut tarvita testamentissa yksilöityä omaisuutta velkansa vakuudeksi. Jos perittävän kuollessa velka on edelleen maksamatta, sitoumus velan vakuudeksi ei ole lakannut. Testamentin saajalla ei näissä olosuhteissa ole kuitenkaan oikeutta vaatia jäämistöstä muuta omaisuutta niin paljon, että hänen osuutensa muodostuisi yhtä suureksi kuin jos vakuutta ei olisi olemassa (PK 11:5). PK 7:5.2:n mukaan testamentin saajalla on kuitenkin valta rahasuoritukseen turvautumalla saada esinekohtaisesti koko jäämistö itselleen.

> Esimerkki 2: P on tekemässään testamentissa määrännyt, että hänen omistamansa asunto on menevä T:lle. Asunnon arvo on 150.000 euroa. Asunnon hallintaan oikeuttavat osakkeet ovat P:n lainan vakuutena. P:n kuollessa maksamatta olevan lainan määrä on 50.000 euroa. Muuta omaisuutta P:n jäämistöön kuuluu hänen perukirjansa mukaan 100.000 euron arvosta. P:ltä jäi yksi rintaperillinen R.

Esimerkkitapauksessa P:n jäämistön säästö on 200.000 euroa ja rintaperillisen arvomääräinen lakiosa 100.000 euroa. Voiko testamentin saaja tässä tilanteessa vaatia, että perittävän velka on maksettava kuolinpesän varoilla? Kysymys on ennen muuta testamentin tulkinnasta. Jos testamentin tekijän tarkoituksena oli nimenomaan tiettyjen osakkeiden antaminen testamentin saajalle, legataarille on annettava lunastusoikeus. Se edellyttää sitä, että perittävän velka maksetaan reaalisesti pois jäämistöön kuuluvilla varoilla. Ratkaisu ei loukkaa rintaperillisen oikeutta lakiosaan, sillä jäämistöön jää vielä velkojen maksun jälkeen varoja lakiosasuoritukseen 50.000 euroa ja testamentin saaja voi lunastaa asunto-osakkeet suorittamalla lakiosaan oikeutetulle perilliselle lakiosasta puuttuvan määrän rahana.

---

[18] *Aarnio, Aulis*: Voiko perittävä testamentissa antaa lakiosaperillistä sitovia perinnönjako-ohjeita? DL 1977, s. 16.

[19] *Aarnio, Aulis*: em. artikkeli, s. 11.

[20] Ks. lähemmin *Walin, Gösta*: Kommentar till ärvdabalken. Del I. Arv och testamente. Stockholm 1993, s. 175.

[21] Saarenpään mukaan "PK 7:5.2 ei sinällään anna aihetta kiinnittää huomiota siihen, mistä varat tulevat. Ne voivat yhtä lailla olla jäämistöstä tai sen ulkopuolelta". Ks. *Saarenpää, Ahti*: Perintö ja jäämistö, s. 227.

Esitettyä tulkintaa vastaan saatetaan esittää väite, että perintökaaren testamentin tulkintaa koskevat oikeusohjeet eivät anna normatiivista tukea tulkinnalle. Vastaväite on virheellinen. Perintökaaren 11 luvun tulkintaohjeet ovat vain testamentin tekijän tahdonsisältöä koskevia olettamia, jos testamentista ei muuta ilmene. Niitä voidaan soveltaa perinnönjaon sisältöä koskevina sääntöinä vain ja ainoastaan niissä tilanteissa, joissa testamentti ja sen tulkinta-aineisto vaikenevat muusta vaihtoehdosta. Niinpä esimerkiksi PK 11:5, joka rajoittaa legaatin saajan oikeutta saada jäämistöstä muuta omaisuutta, jos jälkisäädöksessä määrättyä omaisuutta rasittaa pantti tai muu oikeus, ei millään tavalla rajoita legaatin saajan oikeutta vedota PK 7:5.2:n tarkoittamalla tavalla testamenttiin. Valinta näiden kahden oikeusohjeen välillä on tehtävä PK 11:1:n toisen virkkeen perusteella. PK 11 luvun säännöksiä on noudatettava vain, mikäli ei testamentin määräyksestä, sen tarkoitukseen ja muihin olosuhteisiin nähden, ole katsottava muuta johtuvan. PK 11:5:n soveltamismerkitys jää tulevaisuudessa koskemaan ennen muuta tilanteita, joissa perittävältä ei ole jäänyt lakiosaan oikeutettua rintaperillistä.

** Yleisjälkisäädöksen saajien keskinäinen vastuu arvomääräisen lakiosan suorittamisesta.*

Niissä tapauksissa, joissa perittävän testamentti sisältää useampia kuin yhden yleisjälkisäädöksen, yleisjälkisäädöksen saajat vastaavat lakiosasuorituksesta saamiensa osuuksien suhteessa.

> Esimerkki 3: Perittävä P on määrännyt tekemässään testamentissa, että puolet hänen omaisuudestaan on menevä eloonjääneelle puolisolle ja jäljellä oleva toinen puoli on jaettava kahden rintaperillisen A:n ja B:n kesken. Perittävältä jäi kuollessaan 252.000 euron arvoinen jäämistö, eloonjäänyt puoliso L ja kolme rintaperillistä, edellä mainitut A, B ja sivuutettu rintaperillinen C. Olettama on, että L on varakkaampi puoliso ja hän on vedonnut tasinkoetuoikeuteensa.
>
> Testamentin mukaisten osuuksien arvomääräiset suuruudet:
>
> | | |
> |---|---|
> | L | 126.000 euroa |
> | A | 63.000 euroa |
> | B | 63.000 euroa |
>
> Lakiosan suuruus
>
> C 42.000 euroa.
>
> Vastuu lakiosan kattamisesta
>
> | | |
> |---|---|
> | L:n vastuu | 21.000 euroa |
> | A:n vastuu | 10.500 euroa |
> | B:n vastuu | 10.500 euroa |

Kukin testamentin saajista vastaa itsenäisesti vetoamisesta hänen hyväkseen tehtyyn testamenttiin ja vastaa myös yksin suhteessa lakiosaperilliselle kuuluvan rahasuorituksen maksamisesta, mutta vain omalta osaltaan. Lakiosaperillinen ei tehokkaasti voi vaatia koko lakiosaansa vastaavaa suoritusta yhdeltä testamentin saajista. Mikäli joku testamentissa nimetyistä edunsaajista ei ole halukas tai kykenevä lunastamaan itselleen testamentattua omaisuutta, testamentti on tehoton vain häneen nähden.

Laissa ei ole säännöstä, joka osoittaisi selvästi, millä tavalla testamentin saaja, joka on itse lakiosaan oikeutettu, on vastuussa PK 7:5.2:n mukaisen lunastuksen suorittamisesta. Tulkintatilanne on aito ja sen ratkaisemisessa on turvauduttava systemaattiseen tulkintaan ja analogiapäättelyyn. Lunastuskorvauksen suorittamista koskevan säännöksen systemaattinen yhteys on lakiosajärjestelmä eli PK 7 luvun järjestelmä. Sen yksittäisten säännösten joukosta soveliaimman analogiatuen ongelman ratkaisemiselle tarjoaa PK 7:9. Jos lakiosaa vastaavaa tai siitä puuttuvaa määrää vaaditaan testamentin saajalta, joka on itse lakiosaan oikeutettu, hänen vastuunsa rajoittuu siihen määrään, joka ylittää lakiosan arvon.

Periaatteessa tässäkin tapauksessa eri testamentin saajien vastuu on ensin määritettävä heidän saamien etuuksien suhteessa. Käytännössä on kuitenkin yksinkertaisinta menetellä siten, että määritetään yksilöllisesti kunkin perillisen lakiosan suuruus ja testamentin saaja, joka on itse lakiosaan oikeutettu, saa testamentin nojalla lakiosan arvomäärän. Hänen vastuunsa rajoittuu vain lakiosan ylittävään osaan.[22] Testamentilla perittävä voi määrätä, että rintaperillisen täydennysvastuu rajoittuu siihen määrään, joka ylittää hänen perintöosansa arvon ja kanavoida vastuun sellaisen testamentin saajan kannettavaksi, joka ei ole perillisasemassa. Määräys on tehokas kuitenkin vain, jos se koskee reaalista lakiosajäämistöä. Sen sijaan lakiosaperillisen perintöosaa ei ole mahdollista sementoida lakiosan täydennyskanneoikeudenkäynnissä. Testamenttimääräyksen estämättä lakiosaperillisen vastuu ulottuu lakiosan ylittävään määrään (PK 7:9).

Esimerkki 4: Perittävä P on määrännyt tekemässään testamentissa, että eloonjäänyt puoliso L saa 200.000 ja rintaperillinen A saa 52.000. Perittävältä jäi kuollessaan 252.000 euron arvoinen jäämistö, eloonjäänyt puoliso L ja kolme rintaperillistä, edellä mainittu A ja sivuutetut rintaperilliset B ja C. Olettama on, että L on varakkaampi puoliso ja hän on vedonnut tasinkoetuoikeuteensa.

Testamentin mukaisten osuuksien arvomääräiset suuruudet:

L 200.000 euroa

A 52.000 euroa

Lakiosan suuruus

A 42.000 euroa

B 42.000 euroa

C 42.000 euroa.

Testamentin mukaan A on saanut 10.000 euroa yli laskennallisen lakiosansa. Tällä ja vain tällä määrällä A vastaa B:n ja C:n lakiosista. Siltä osin kuin B ja C eivät voi saada A:lta lakiosaansa, vastuu jää lesken kannettavaksi. Eli kun B:n ja C:n lakiosien yhteenlaskettu arvomäärä on 84.000 euroa, lakiosista jää lesken vastattavaksi 74.000 euroa. Arvomääräiseen lakiosaan siirtyminen ei kuitenkaan ole muuttanut miksikään vanhaa periaatetta, jonka mukaan lakiosa lasketaan yksilöllisesti kunkin perillisen kohdalla erikseen. Tarkalleen ottaen A vastaa B:hen nähden tämän lakiosasta puuttuvasta määrästä 5.000 eurolla ja C:hen nähden samalla summalla.

Vastuu lakiosan kattamisesta

L:n vastuu B:hen nähden 37.000 euroa

L:n vastuu C:hen nähden 37.000 euroa

A:n vastuu B:hen nähden 5.000 euroa

A:n vastuu C:hen nähden 5.000 euroa.

** Lakiosaa vastaavan arvomäärän suuruus.*

Testamentin saajan on suoritettava lain mukaan perilliselle ”hänen lakiosaansa vastaava määrä” tai ”siitä puuttuva määrä”. Oikeusohjeen mukaan sekä legataari että yleisjälkisäädöksen saaja saavat vedota kaikkiin niihin PK 7 luvussa tarkoitettuihin oikeusohjeisiin, jotka koskevat lakiosan suuruuden määräytymistä. Perillinen ei voi vedota esimerkiksi siihen, että laskennallisten lisäysten järjestelmä on lakiosaperillisten keskinäistä suhdetta koskeva järjestelmä. Kun testamentin saaja saa lunastaa hänelle testamentatun omaisuuden aina lakiosahinnasta, oikean hinnan määrääminen edellyttää paitsi reaalista jäämistöä

[22] Hieman toiselle ajatustavalle rakentui vuosina 1951-1965 voimassa ollut PK 17:6. Sen mukaan lakiosaa loukkaavia testamenttimääräyksiä oli keskenään soviteltava. Jos testamentti oli tehty lakiosaan oikeutetun perillisen hyväksi, sovittelu rajoittui koskemaan vain sen osan arvoa vastaavaa vähennystä, jonka perillinen sai hyväkseen lakiosansa lisäksi. Ks. lähemmin *Rautiala, Martt*i: Perillisen lakiosa, s. 95 ss. PK 17:6:n juuret olivat ruotsalaisessa lakiosajärjestelmässä, josta puuttuu puolestaan PK 7:5.2:ta vastaava säännös. Kun nämä kaksi järjestelmää eivät ole synkronisessa suhteessa toisiinsa, PK 17:6:tta vastaavaa säännöstä ei sisällytetty vuoden 1965 perintökaareen.

koskevien säännösten soveltamista myös laskennallisten lisäysten tekemistä jäämistöön testamentin saajan vaatimuksesta.

Arvomääräisen lakiosan järjestelmä on nostanut entistäkin keskeisempään asemaan omaisuuden arvostusta koskevat oikeusohjeet perinnönjaossa.[23] Lakiosaperillisen oikeutta ja vastaavasti testamentin saajan velvoitteen suuruutta ei ole mahdollista määrittää osapuolten intressejä tyydyttävällä tavalla kepeällä kädellä. Arvostusongelmaa ei myöskään voi enää kiertää samalla tavalla kuin esinekohtaisen lakiosan järjestelmässä antamalla lakiosan katteeksi tiettyä jäämistöomaisuutta.

PK 7:5.2:n mukaan suoritus on tehtävä ”rahassa”. Säännös ei tarkoita muuta kuin sitä, ettei lakiosaperillisen tarvitse tyytyä maksusitoumukseen tai muuhun sijaissuoritukseen. Testamentin saaja voi kuitenkin käyttää suoritukseen lakiosaperilliseltä olevaa vastasaatavaansa normaalien kuittausta koskevien periaatteiden mukaan.

** Lakiosan täydennys ja testamentin saajan oikeus suorittaa lakiosa rahana.*

Vanhan lakiosajärjestelmän tunnusomaisena piirteenä voitiin pitää väistymissääntöjä, joilla pyrittiin turvaamaan lakiosaperillisen oikeus saada lakiosansa ensisijaisesti reaalijäämistöstä. PK 7:8.1:n mukaan ensin väistyi testamentti, sen jälkeen lahjanlupaus ja vasta näiden jälkeen oli mahdollista puuttua täytettyyn lahjaan. Vaikka lakia ei tältä osin muutettukaan, PK 7:5.2:n voimaan saattaminen ja lunastuskorvauksen suorittamismahdollisuuden avaaminen testamentin saajalle, merkitsee sitä, että PK 7:8.1:n soveltamisympäristö on muuttunut.

PK 7:5.2:n mukaan testamentin saajalla on oikeus suorittaa lakiosaan oikeutetulle perilliselle hänen lakiosaansa vastaava tai siitä puuttuva määrä rahana. Säännöksessä ei nimenomaisesti todeta, että testamentin saajalla on oikeus maksaa lakiosaan oikeutetulle perilliselle osa hänen lakiosastaan puuttuvasta osuudesta. Esimerkki on jälleen paikallaan ongelman konkretisoimiseksi.

> Esimerkki 5. Perittävä P on tehnyt koko omaisuudestaan testamentin T:n hyväksi. Reaalisen jäämistön suuruus on 20.000 euroa. Perittävän ainoa rintaperillinen A on saanut tietää, että perittävä on antanut 180.000 euron suuruisen testamenttiin rinnastuvan lahjan X:lle. Lakiosajäämistön suuruus on 200.000 euroa ja A:n lakiosa vastaavasti 100.000 euroa.

Kuvatussa tilanteessa T:n kannalta on olennaista se, saako hän P:n reaalijäämistön 20.000 euron suuruista lunastusta vastaan vai voiko A vedota siihen, että testamentti väistyy PK 7:8.1:n nojalla, koska se loukkaa lakiosaa. Tulkinta, jonka mukaan testamentti väistyy, korostaa lakiosan esinekohtaisuutta. Tulkinta, jonka mukaan testamentin saajalla on oikeus tässäkin tilanteessa suorittaa lakiosaan oikeutetulle perilliselle hänen lakiosastaan puuttuva määrä rahassa, korostaa lakiosan arvomääräistä luonnetta. Arvomääräisen lakiosajärjestelmän puolesta on mahdollista viitata siihen, että esimerkkitapauksessa testamentin saaja vastaa PK 7:5.2:n mukaan ”lakiosasta puuttuvasta määrästä” ja lakiosan täydennysvelvollinen kantaa vastuun lakiosasta muilta osin.

Testamentin saaja joutuu tässä tapauksessa suorittamaan lunastuksen tosiasiassa käyvästä hinnasta, mikä voi hillitä hänen halukkuuttaan suorittaa korvaus. Joissakin poikkeuksellisissa tilanteissa testamentin saajalla voi kuitenkin olla esinekohtainen intressi korvauksen suorittamiseen. Mitään ehdottoman varmaa kantaa, jonka mukaan testamentin saajan oikeus on tässä tilanteessa vahvempi kuin rintaperillisen esinekohtainen oikeus, ei ole mahdollista muotoilla. Tulkinta on kiinnitettävä lakiosajärjestelmään ja kiistattomasti arvomääräiseen lakiosajärjestelmään luontuu paremmin käsitys, jonka mukaan tässä-

[23] Ks. omaisuuden arvostuksesta tilanteissa, joissa testamentin saajalla on oikeus suorittaa lakiosa tai siitä puuttuva määrä rahana lähemmin *Aarnio, Aulis – Kangas, Urpo*: Suomen jäämistöoikeus II, s. 385 ss.

kin tapauksessa testamentin saajalla on oikeus korvauksen suorittamiseen.

Uuden lakiosajärjestelmän rajoja voi erittäin hyvin testata asettamalla kysymykseen siitä, olisiko perittävä voinut antaa vanhan lakiosajärjestelmän aikana määräyksen, jonka mukaan testamentin saajalla on oikeus maksaa lakiosasta puuttumaan jäänyt määrä rahana lakiosaperilliselle tilanteessa, jossa varsinainen lakiosan loukkaus on tapahtunut inter vivos toimin. Tämä kysymys ei ole koskaan ollut esillä korkeimman oikeuden ratkaisukäytännössä, joten ratkaisua olisi tullut aikanaan pohtia testamentin tekijän autonomian ja lakiosaperillisen esinekohtaisen oikeuden välisessä jännitteessä.

** Kohtuullisen ajan alkamisajankohta.*

Perintökaareen ei sisälly mitään sääntöä, josta kävisi ilmi se, missä vaiheessa testamentin saajan on ilmoitettava rintaperilliselle, tuleeko hän käyttämään oikeuttaan suorittaa lakiosa rahassa vai suorittaako hän lakiosan jäämistöön kuuluvalla omaisuudella. Testamentin selvittämisprosessin alkuvaiheessa riittää, että testamentin saaja antaa testamentin tiedoksi perilliselle. Perillisen asia on esittää testamentin johdosta omat vaatimuksensa.

Arvomääräistä lakiosaa vastaava rahasuoritus on tehtävä lakiosaperillisille ”perillisen määräämän kohtuullisen ajan kuluessa”. Tämän tarkempaa ohjetta rahasuorituksen maksuaikataululla ei ole. Oikea-aikainen suoritus on kuitenkin tärkeä. Niin kauan kunnes suoritus on tekemättä, lakiosaan oikeutettu rintaperillinen säilyy pesänosakkaana.[24] Mikäli suoritus viivästyy, testamentti on PK 7:5.1:n mukaan perillistä kohtaan tehoton siltä osin kuin se estää häntä saamasta lakiosaansa jäämistöstä. Kohtuullisen ajan mitta on väljä.

Perittävä voi testamentissaan määrätä ajankohdan, johon mennessä testamentin saajan maksettava korvaus lakiosaperilliselle. Testamenttausvapauden sallimissa rajoissa mikä tahansa järjellinen määräys maksuajankohdasta on mahdollinen. Asianajokäytännössä on jo vanhastaan vakiintunut tapa sisällyttää testamentteihin lakiosan suoritusaikaa koskeva ehto esimerkiksi siten muotoiltuna, että ”rahasuorituksen tulee tapahtua kohtuullisen ajan kuluttua siitä päivästä, jona minun jälkeeni toimitettava perintöverotus saa lainvoiman, viimeistään kuitenkin kolmen kuukauden kuluttua perintöverotuksen lainvoimaiseksi tulemisesta”.

Jos testamenttiin ei sisälly määräystä korvauksen suorittamisajankohdasta, asia on ratkaistava systemaattisella tulkinnalla. Vaikka itse lakiosailmoitus onkin tehtävä määräajassa, lakiin ei sisälly määräystä, jonka mukaan lakiosaan oikeutetun perillisen tulisi ilmoittaa samassa määräajassa testamentin saajalle siitä, että testamentin saajan on suoritettava lakiosa rahassa (PK 7:5.3). Vaatiessaan lakiosaansa rintaperillinen on ilmaissut halunsa saattaa perintöoikeutensa voimaan ja näin katkaissut perintöoikeuden mahdollisen vanhentumisen. Jos lakiosailmoituksen tehnyt rintaperillinen pysyttelee passiivisena, testamentin saaja voi käynnistää selvitysprosessin tai perinnönjakoprosessin. Viimeistään tällöin rintaperillisen on pakko ilmoittaa määräaika, jossa lakiosa on maksettava.

Käytännössä olennaisempaa on se, mikä on varhaisin mahdollinen ajankohta, josta lukien rintaperillisen määräämä kohtuullinen aika voi alkaa kulua. Ajateltavissa olevia alkamisajankohtia ovat ainakin seuraavat:

1) Kun testamentti on annettu perilliselle tiedoksi.
2) Kun testamentin moitekanteen nostamiselle varattu määräaika on kulunut umpeen tai perillinen on hyväksynyt testamentin.

[24] Ks. *Aarnio, Aulis – Kangas, Urpo*: Suomen jäämistöoikeus I., s, 215 sekä s. 443.

3) Kun perinnönjako on toimitettu.
4) Kun perinnönjako on saanut lainvoiman.

Kysymys oikeasta määräajan alkamisajankohdasta on tärkeä. Järjestelmän tulee olla sillä tavoin tulkinnallisesti tasapainossa, että kaikki osapuolet voivat olla riidattoman varmoja siitä, mikä on reaalisen ja laskennallisen jäämistön suuruus. Näiden seikkojen tulee olla selvitettyjä silloin, kun testamentin saajan oikeus suorittaa lakiosa rahassa alkaa.

Ensimmäinen mahdollinen ajankohta, joka voisi tulla ajatuksellisesti kysymykseen, liittyy testamentin tiedoksi antamiseen perilliselle. Tämä ajankohta vaikuttaa aivan liian varhaiselta jo senkin vuoksi, että ei ole lainkaan varmaa, onko testamentti pätevä. Testamenttia saattaa rasittaa moiteperuste, jonka merkitystä ei vielä tiedoksiannon yhteydessä ole mahdollista arvioida. Vastaargumenttina voidaan kuitenkin tähän huomauttaa, että lakiosaperillinen, joka ilmoittaa, että testamentin saajan hänelle suorittama rahakorvaus on riittävä suoritus lakiosasta, samalla implisiittisesti hyväksyy testamentin itseään sitovaksi. Mikäli hän haluaa torjua tämän tulkinnan, siitä on aiheellista varmuuden vuoksi ottaa mainintа kuittausilmoitukseen, jossa lakiosaperillinen kuittaa lakiosansa maksetuksi samalla pidättäen kuitenkin oikeuden testamentin moitekanteen nostamiseen sikäli kuin siihen aihetta ilmenee.

Määräajan lukeminen testamentin tiedoksi antamista koskevasta ajankohdasta on kuitenkin pulmallinen ajatellen kuolinpesän selvitysjärjestelmää. Kuolinpesän selvityskään ei ole vielä tuossa vaiheessa välttämättä lainkaan käynnistynyt ja jopa perunkirjoitus voi olla toimittamatta siinä vaiheessa kun testamentti annetaan tiedoksi. Sen vuoksi testamentin saajan suoritusvelvollisuutta koskeva kohtuullinen aika ei voi alkaa testamentin tiedoksi antamisesta lakiosaperilliselle. Tämä tarjoaisi aivan liian helpon tien rintaperilliselle vaatia lakiosaa vastaavaa suoritusta jäämistöön kuuluvasta omaisuudesta. Lakiosan arvomääräinen suuruuskaan ei välttämättä ole tässä vaiheessa selvillä ainakaan tavalla, josta testamentin saaja ja lakiosaperillinen olisivat keskenään yksimielisiä.

Toinen esitetyistä vaihtoehdoista, jonka mukaan määräaika alkaa kulua siitä, kun testamentin moitekanteen nostamiselle varattu määräaika on kulunut umpeen tai perillinen on hyväksynyt testamentin, on jo realistisempi. Perunkirjoituksen määräajat huomioon ottaen perunkirjoitus on säännönmukaisesti toimitettu siinä vaiheessa, kun testamentin moiteaika on kulunut umpeen. Tuolloin on jo tiedossa ainakin yksinkertaisimmissa jäämistöissä kuolinpesän bruttovarallisuus ja suurimmat velkojat. Lakiosan likimääräinen arvomäärä on siten mahdollista määrittää perunkirjoitusarvojen pohjalta.

Ajankohta on kuitenkin liian varhainen muun muassa sen johdosta, että testamentin saajalla ei ole siinä vaiheessa mitään mahdollisuutta varmistua siitä, onko rintaperillinen esimerkiksi perittävän eläessä saanut jo lakiosaa vastaavan määrän omaisuutta ennakkoperintönä tai muulla, siihen rinnastuvalla tavalla. Vielä ilmeisempi on tilanne silloin, kun perillinen hyväksyy testamentin itseään sitovaksi. Kun hyväksyminen voi tapahtua välittömästi tiedoksisaamisen jälkeen, testamentin saaja joutuisi toimimaan täysin rintaperillisen antaman informaation varassa, jos rintaperillinen voisi määrätä testamentin hyväksymisestä alkavan kohtuullisen määräajan, jonka kuluessa lakiosaa vastaava arvomäärä on suoritettava testamentin tehottomuusuhalla.

Perintökaaren järjestelmässä luontevimman ajankohdan, josta alkavan määräajan kuluessa lakiosaperillinen voisi määrätä kohtuullisen ajan lakiosaa vastaavan arvomäärän suorittamiselle, näyttäisi muodostavan perinnönjaon toimittamishetki. Perinnönjaon toimittamishetkellä on kaikkien tiedossa se, tuleeko testamentissa nimetty edunsaaja vetoamaan oikeuteensa suorittaa lakiosaan oikeutetulle perilliselle hänen lakiosaansa vastaava tai siitä puuttuva määrä rahana. Perinnönjaon toimittamishetkellä on myös kaikkien tiedossa lakiosan arvomääräi-

seen suuruuteen vaikuttavat tekijät. Jäämistön tulee olla selvitetty ennen jakoon ryhtymistä ja omaisuuden arvostusratkaisut tehdään perinnönjaossa. Siten perinnönjaon toimittamishetki voisi olla ajallisesti varhaisin mahdollinen ensihetki, josta lukien perillinen voisi määrätä kohtuullisen ajan lakiosaa vastaavan suorituksen tekemiselle alkaa.

On kuitenkin olemassa vahvoja perusteita myös tulkinnalle, jonka mukaan lakiosaa vastaavan suorituksen määräaika tulisi lukea vasta lainvoiman saaneesta perinnönjaosta. Lakiosaan oikeutetulle perilliselle suoritettava lakiosaa vastaavan tai siitä puuttuvan määrän suuruus voi muuttua toimitetun perinnönjaon jälkeen perinnönjaon moitteen johdosta.[25] Mikäli kohtuullinen aika luetaan kuluvaksi vasta siitä kun perinnönjako sai lainvoiman, tätä ongelmaa ei esiinny.

Ajatukselle, jonka mukaan määräajan alkamisajankohta on lainvoiman saanut perinnönjako, voidaan saada tukea myös perintökaaren sisäisestä systematiikasta. Ehkä voimakkain peruste tälle ajankohdalle on PK 19:16.2:n ilmaisema sääntö, jonka mukaan pesän osakkailla on oikeus saada itselleen perinnönjaon kohteena ollut omaisuus vasta sen jälkeen kun perinnönjako on toimitettu ja tullut lainvoimaiseksi. Tällöinhän on riidatonta se, mikä on lakiosan arvomääräinen suuruus ja mitä testamentin saajan on suoritettava lakiosaperilliselle. Yleistestamentin saajallekaan ei voida antaa testamentatun omaisuuden hallintaa ennen perinnönjaon lainvoimaistumista. Näin estetään yleisjälkisäädöksen saajaa hävittämästä hänelle testamentattua omaisuutta lakiosaperillisen vahingoksi. Legaatin saajan kannalta ajankohta vaikuttaa sangen myöhäiseltä, sillä olemmehan tottuneet ajattelemaan niin, että legaatti täytetään aina jakamattomasta pesästä. Varmasti näin on mahdollista menetellä tulevaisuudessa edelleenkin aina silloin, kun osapuolten välillä ei ole erimielisyyttä lakiosakorvauksen suuruudesta. Jos tämä asia riitautuu, pesä ei ole tämän vuoksi riittävän pitkälle selvitetty ennen lainvoimaista jakoratkaisua ja sen vuoksi legaatin täyttäminen ei ole mahdollista selvityksen varhaisvaiheessa.

Lakiosaperilliselle maksettavaksi määrättävän rahasuorituksen alkamisajankohdan kytkeminen lainvoiman saaneeseen perinnönjakoon herättää kuitenkin ongelman, joka liittyy mahdolliseen maksun laiminlyömiseen määräajassa. Kun testamentti on perillistä kohtaan suoraan lain nojalla tehoton siltä osin kuin se estää häntä saamasta lakiosaansa jäämistöstä, jos maksua ei tapahdu, perinnönjakopäätöksessä tulisi asettaa testamentin saajalle määräaika, jonka kuluessa suorituksen on tapahduttava luettuna siitä kun perinnönjako sai lainvoiman. Siltä varalta ettei testamentin saaja ei täytä velvoitettaan rintaperillistä kohtaan, jakopäätöksessä on määrättävä, että lakiosaperillisellä on oikeus saada testamentin estämättä lakiosaa vastaava osuus testamentin saajalle perinnönjaossa määrätystä omaisuudesta.

Lakiin ei sisälly ohjetta, jonka mukaan perillisen tulisi ilmoittaa todisteellisesti testamentin saajalle siitä, että testamentin saajalla on käytettävissään tietty määräaika rahasuorituksen tekemiselle. Perillisen omassa intressissä kuitenkin on, että hän voi tarvittaessa näyttää toteen sen, että hän on todella asettanut testamentin saajalle määräajan ja että määräaika on kulunut umpeen ilman, että perillinen on saanut hänelle kuuluvaa suoritusta. Jos jäämistö jaetaan toimitusjakoprosessissa, pesänjakajan tulee ottaa perinnönjakokirjaan maininta määräajasta.

---

[25] Rautialan mukaan ”kohtuullinen suoritusaika” alkoi jo jaon toimittamisesta. Varhaista ajankohtaa hän perusteli viittaamalla siihen, ettei ”perinnönjaon moittiminen estänyt lakiosien suorittamista ja perintöosien jakamista yleensäkään”. Ks. *Rautiala, Martti*: Perillisen lakiosa, s. 96. Perustelu osoittaa selvästi, että Rautialan omaksuma tulkinta liittyi 1734 lain pesänselvitys- ja perinnönjakojärjestelmään, joka oli voimassa aina vuoteen 1966 saakka. Vasta vuoden 1965 perintökaaressa omaksuttiin perillisten oikeussuojaa korostava ratkaisu, jonka mukaan perillisillä on oikeus saada perinnönjaossa itselleen jaettu omaisuus hallintaansa vasta jaon tultua lainvoimaiseksi.

Arvomääräinen lakiosajärjestelmä on nostanut päivänvaloon tulkintaongelmia, jotka olisivat periaatteessa aikaisemminkin olleet mahdollisia, mutta joihin ei ole kiinnitetty kirjallisuudessa huomiota. Tässä yhteydessä voi viitata niihin ongelmiin, jotka liittyivät tilanteisiin, joissa testamentin saajalla on määrätty kiinteistö ja samalla annettu oikeus maksaa lakiosa rahassa. Hakiessaan lainhuutoa testamentin saaja on ollut velvollinen näyttämään toteen, että hän on suorittanut lakiosaperilliselle lakiosan rahassa. Jos hän ei tähän kyennyt tai ei sitä halunnut, lakiosaperillisellä oli oikeus saada lakiosansa jäämistöön kuuluvasta omaisuudesta. Periaatteessa tilanne on arvomääräisessä lakiosajärjestelmässä sama. Testamentin saaja voi aina näyttää suorittaneensa lakiosaa vastaavan arvomäärän rintaperilliselle. Jos hän ei tähän maksuun kykene, hän ei voi saada lainhuutoa. Järjestelmä ei siten vaaranna rintaperillisen oikeutta jos lainhuuto myönnetään vasta maksun tapahtumisen jälkeen.

** Kohtuullisen ajan pituus.*

PK 7:5.2:n mukaan edellytyksenä sille, että testamentti on tehokas, on oikea-aikainen rahasuoritus lakiosaperilliselle. Lain sanamuodon mukaan suorituksen on tapahduttava ”perillisen määräämän kohtuullisen ajan kuluessa”. Mikä on kohtuullisen ajan pituus? Kun edellä on puollettu kantaa, jonka mukaan varhaisin määräajan alkamisajankohta on hetki, jolloin perinnönjako tulee lainvoimaiseksi, kysymys koskee siten vain sitä, milloin kohtuullinen aika päättyy? Mahdollisia päättymisajankohtia voivat olla esimerkiksi seuraavat ajankohdat.

1) Kahden viikon kuluessa luettuna siitä kun perinnönjako sai lainvoiman.
2) Kolmen kuukauden kuluessa luettuna siitä kun perinnönjako sai lainvoiman ja testamentin saaja sai tiedon päätöksestä.
3) Välittömästi perinnönjaon tultua lainvoimaiseksi perinnönjaon moiteajan umpeenkulumisen tai hyväksymisen johdosta.

Maksun laiminlyönnin sanktiona oleva testamentin tehottomuus vaikuttaa kohtuullisen ajan pituuteen. Testamentin saaja on esitettyään vaatimuksensa saada suorittaa lakiosaa vastaava tai siitä puuttuva määrä tietoinen siitä, että hänellä on presumtiivinen velvoite rintaperillistä kohtaan, jonka määräaika alkaa perinnönjaon saavutettua lainvoiman. Kohtuullista on siten olettaa, että hän varautunut suoritukseen. Tämän vuoksi määräaika ei voi olla pitkä. Lyhyen määräajan puolesta puhuu sekin seikka, että määräaika voi alkaa vasta perinnönjaon lainvoimaiseksi tulemisesta.

Koska maksun laiminlyömisestä aiheutuu perinnönjakopäätöksessä määrättävänä seurauksena oleva testamentin tehottomuus siltä osin kuin testamentti estää perillistä saamasta esinekohtaista lakiosaansa testamentilla määrätystä omaisuudesta, testamentin saajalle on kuitenkin aiheellista varata käytännön toimia varten riittävästi aikaa. Sen vuoksi maksuvelvoite ei voi liittyä välittömästi jaon lainvoimaistumiseen. Jos näin olisi, määräaika alkaisi ja päättyisi samalla hetkellä.

Määräaika ei voi milloinkaan kulua sellaisen testamentin saajan vahingoksi, joka ei ole ollut tietoinen jakoratkaisun tulemisesta lainvoimaiseksi. Teknisesti on mahdollista, että perinnönjakopäätöksessä on määrätty, että velvoite alkaa perinnönjaon lainvoimaiseksi tulemisesta, mutta tämä ei vielä takaa sitä, että testamentin saaja olisi tarkoin tietoinen siitä ajankohdasta, jolloin perinnönjaon moitteen johdosta on annettu korkeimman oikeuden ratkaisu. Testamentin saaja saattaa tuolloin olla ulkomailla tai postin tavoittamattomissa. Perustelluimmalta vaikuttaakin kanta, jonka mukaan testamentin saajan tulee olla tietoinen siitä, että asiassa on annettu ratkaisu ja tästä ajankohdasta on hänelle varattava kohtuullinen aika, jonka pituus käsitykseni mukaan voisi hyvinkin olla esimerkissä mainittu kolme kuukautta.

** Oikea suorituksen saaja ja suoritustapa.*

PK 7:5.2:n mukaan oikea-aikainen rahasuoritus on tehtävä ”lakiosaan oikeutetulle perilliselle”. Rahasuoritusta ei siis säännönmukaisesti tule tehdä kuolinpesän tilille, sieltä edelleen rintaperilliselle tilitettäväksi.[26] Tilanteissa, joissa lakiosaperillinen ja testamentin saaja ovat yksimielisiä siitä, mikä on rahasuorituksen suuruus, sääntö ei aiheuta ongelmia. Tällöin testamentin saaja voi turvallisin mielin maksaa korvauksen suoraan perillisen ilmoittamalle tilille tai muulla sovitulla tavalla. Luonnollisesti suorituksen voi tehdä myös lakiosaperillisen määrätylle tai lakimääräiselle edunvalvojalle.

Sen sijaan niissä tapauksissa, joissa lakiosaperillisen ja testamentin saajan välillä on yhteensovittamattomia erimielisyyksiä oikeasta korvaustasosta, lakiosaperillinen saattaa vältellä maksun vastaanottamista. Perillinen ehkä pitää esinekohtaisen lakiosansa menettämistä häntä henkilökohtaisesti loukkaavana. Näissä tapauksessa on aiheellista miettiä, voiko testamentin saaja suorittaa tehokkaasti jakopäätöksessä määrätyn maksun muulle kuin lakiosaan oikeutetulle perilliselle. Mahdollisia ajateltavia maksun vastaanottajia ovat ainakin seuraavat tahot.

1) Ulosotonhaltija
2) Pankki
3) Pesänselvittäjä tai -jakaja

Turvallisin tapa suorittaa maksu pakoilevalle velkojalle on tallettaa varat ulosoton haltijan huostaan. Tällöin maksupäivänä pidetään talletuspäivää. Jos testamentin saaja tietää rintaperillisen käyttämän pankin ja saajan tilinumeron, maksun voi luonnollisesti suorittaa saajan tilille. Maksu pesänjakajalle ei voi tulla kysymykseen sen vuoksi, että pesänjakajan tehtävä on päättynyt jaon tultua lainvoimaiseksi. Sen sijaan jos kuolinpesä on luovutettu virallisselvitykseen ja pesänselvittäjä vielä pitää hallussaan jäämistöomaisuutta, maksun voinee suorittaa tehokkaasti myös pesänselvittäjälle, jonka velvollisuus on tilittää varat edelleen lyhentämättöminä rintaperilliselle.

** Legaatin saajan oikeussuoja.*

Legaatin saajalla ei ole – ainakaan riidatonta – oikeutta käynnistää omaisuuden ositusta tai vaatia perinnönjakoa.[27] Mahdollista on, että perinnönjakoa ei saada vireille ennen kuin omaisuuden ositus on toimitettu. Tässäkin tapauksessa legaatin saajalla on kuitenkin oikeus hakea pesänselvittäjän määräämistä ja siten välillisesti pakottaa osakkaat ryhtymään osituksen toimittamiseen. Pesänselvittäjällä ei ole itsenäistä oikeutta hakea pesänjakajan määräystä omaisuuden osituksen toimittamiseksi perittävän ja hänen eloonjääneen puolisonsa kesken.

Oikeus vaatia perinnönjakoa on osakkaan oikeus. Tästä on seurauksena se, ettei legaatin saajalla ei ole oikeutta hakea pesänjakajan määräämistä kuolinpesään voidakseen toimitusjaossa vahvistuttaa rintaperilliselle kuuluvan lakiosan suuruuden. Legaatin saajan oikeus toteutetaan normaalisti pesänselvitysprosessin aikana jakamattomasta pesästä. Tässä yhteydessä voidaan sivuuttaa kokonaan legaattityyppi, jonka perin-

[26] Saarenpää korostaa sitä, että tilanteissa, joissa rintaperillisen lakiosa on määrätty maksettavaksi rahana, ”lakiosaansa vaativa rintaperillinen saa osuutensa testamentinsaajalta”. Ks. *Saarenpää, Ahti*: Perintö ja jäämistö. Kitee 1994, s. 95.

[27] Legataarin oikeussuoja ei tässä suhteessa ole tyydyttävä, sillä ositus on välttämätön toimitus sen määrittämiseksi, kuuluuko legaattiobjekti ylisummaan testamentattuun jäämistöön. Kun PK 7:5.2:n säännös de facto aikaisempaa useammin tulee merkitsemään sitä, että legaatti voidaan täyttää vasta jaossa, jos samaan aikaan on huolehdittava rintaperillisen lakiosasta, legataarille tulisi antaa nimenomainen oikeus osituksen ja perinnönjaon käynnistämiseen. Ks. erityisesti *Saarenpää, Ahti*: Pesänselvitys ja pesänjako -toimivaltakysymyksiä. Teoksessa Uusinta jäämistöoikeutta. Helsinki 1978, s. 79 ss. Saarenpään mukaan oikeussuojanäkökohdat puoltavat PK:n säännösten tulkintaa siten, että legataarin tulee voida käynnistää ositus ja jako, mikäli toimituksia ei muutoin saada vireille.

tökaari tuntee, mutta joka on käytännössä äärimmäisen harvinainen eli perillisen tai testamentin saajan täytettäväksi määrätty legaatti.

> Esimerkki 6: Perittävä P on määrännyt annettavaksi huoneiston hallintaan oikeuttavat osakkeet T:lle. Osakkeiden arvo on 100.000 euroa. Jäämistöön kuuluvan muun omaisuuden arvo on 20.000. Perittävältä jää rintaperillinen R, joka vaatii T:ltä lakiosasta puuttuvana määränä 40.000 euroa. T on saanut tietää, että R on saanut kaksi vuotta ennen perittävää tältä lahjaksi kesämökin, jonka arvo on 80.000 euroa. T:n mukaan laskennallinen jäämistö on 200.000 euroa ja siitä laskettuna R:n lakiosa 100.000 euroa. Kun R on jo saanut lakiosastaan 80.000 euroa, jäljellä oleva kuolinpesään jäävä summa riittää R:n lakiosan vajeen kattamiseksi.

Tässä tilanteessa rintaperillinen saattaa olla haluton käynnistämään perinnönjakoa, mutta yhtä selvää on, ettei legaatinsaaja saa perinnönjakoa vireille. Ainoa mahdollisuus olisi tulkinnallisesti selvittää, onko testamentin tekijä halunnut antaa legataarille osakasaseman. Olettakaamme selvyyden vuoksi, että asia on riidaton: Testamentin tekijä ei esimerkkitilanteessa ole halunnut antaa legaatin saajalle osakasasemaa. Miten legataari voi päästä asiassa eteenpäin?

Legaatin saajalla on aina oikeus hakea pesänselvittäjää. Luultavasti tähän oikeussuojakeinoon onkin viisasta turvautua tilanteessa, jossa kuolinpesä muutoin jäisi yksinperillisen selvityshallintaan. Mutta kuten jo aikaisemmin on todettu, pesänselvityksen aikana ei vielä voida varmuudella ratkaista arvomääräisen lakiosan suuruutta. Se on selkeästi jakoon kuuluva asia. Mutta yksinperimystilanteessa ei mitään perinnönjakoa suoriteta. Perillinen saa sen, mitä hänelle legaatin täyttämisen jälkeen kuuluu.

Ainoaksi legataarin suojakeinoksi edellä kuvatussa tilanteessa jää vahvistuskanteen nostaminen. Kanteessa legaatin saaja voi vaatia vahvistettavaksi, että lakiosaperillinen on jo saanut lakiosansa katteeksi perittävän eläessä tietyn arvomäärän omaisuutta ja samalla vaatia vahvistettavaksi sitä, että hänellä on oikeus saada – esimerkkitapauksen tiedoilla – legaatti enemmättä lunastuksetta tai jos lähtötilanne olisi toinen, hän voisi vaatia lakiosan arvomäärän vahvistamista. Kanteen nostamista ei estä se, että kuolinpesä on pesänselvittäjän hallinnassa. Tämä kanne on legaatinsaajan kanne rintaperillistä kohtaan. Legataari ajaa kannetta omissa nimissään ja vain omassa intressissään. Legataarin vireille paneman vahvistuskanteen johdosta tuomioistuin joutuu pesänjakajan asemaan. Sen on toimitettava laskennallinen omaisuuden ositus ja perinnönjako. Pesänjakajan toimittamasta osituksesta ja jaosta poiketen tuomioistuimen toimittama ”ositus ja perinnönjako” sitoo vain prosessin osapuolten keskinäisessä suhteessa.

Edellä lausuttu ei tarkoita sitä, että testamentin saajalla olisi kaikissa tapauksissa oikeus vaatia erilliskanteella vahvistettavaksi rintaperilliselle kuuluvan lakiosan suuruus. Normaalitilanteessa lakiosan suuruus määritetään perinnönjakoprosessissa ottamalla huomioon prosessin aikana saatu selvitys ja esitetyt vaatimukset.

** Perinnönjaon moiteoikeudenkäynti ja legaatin saajan asema.*

Legaatin saajalle ei ole oikeutta moittia perinnönjakoa. Mahdollista kuitenkin on, että perinnönjaon on pannut vireille osakasasemassa oleva perillinen tai yleisjälkisäädöksen saaja ja toimitetussa perinnönjaossa on vahvistettu se, mikä on rintaperillisen arvomääräisen lakiosan suuruus ja mikä on kunkin testamentin saajan vastuuosuus tämän arvomäärän kattamisesta.

Millä tavalla legaatinsaaja, joka on tyytymätön hänen maksettavakseen määrättyyn suoritukseen rintaperilliselle, voi saattaa kysymyksen maksun oikeasta suuruudesta tuomioistuimen käsiteltäväksi. Perintökaaren oikeussuojajärjestelmän kannalta tilanne on uusi, sillä aikaisemmin legaatti väistyi lakiosan tieltä. Legataarin oikeussuoja vanhassa järjestelmässä oli kytketty pesänselvitykseen ja viime kädessä perusteetta sivuutettu legaatin saaja saattoi nostaa vahingonkorvauskanteen pesänselvittäjää kohtaan. Nyt legaatin saajan oikeus ei väisty rintaperillisen lakiosan tieltä.

Rintaperillisen arvomääräisen lakiosan suuruutta ei kuitenkaan ole mahdollista määrittää pesänselvitysprosessin kuluessa. Jo reaalisen jäämistön suuruuden selvittäminen on aikaa vievä tehtävä, mutta varsinaisen juridisen esteen lakiosan arvomääräisen suuruuden selvittämiselle asettaa lakiosajärjestelmän individuaaliperiaate. Jokaisella rintaperillisellä on oikeus vaatia myötäperillisten saamien luovutusten huomioon ottamista lakiosaa laskettaessa. Tämä vaihe kuuluu jo perinnönjaon puolelle, eikä se nouse välttämättä esille lainkaan kuolinpesän selvitysvaiheessa. Niinpä legaatin täyttäminenkin lykkääntyy, kunnes perinnönjako on toimitettu, jos perittävältä on jäänyt lakiosaan oikeutettu rintaperillinen. Tästä huolimatta legaatin saajalla ei ole oikeutta moittia perinnönjakoa.

Esimerkki 7. Perittävä P on tekemässään testamentissa määrännyt, että huoneiston hallintaan oikeuttavat osakkeet on annettava X:lle ja kaikki muu jäämistöön kuuluva omaisuus on menevä Y:lle. Asunnon arvo on 100.000 euroa ja jäljellä olevan omaisuuden arvo 20.000 euroa. Perittävältä jäi kaksi rintaperillistä, Rp1 ja Rp2. Molemmat rintaperilliset vaativat lakiosaansa perinnönjaossa. Pesänjakaja vahvistaa kummankin lakiosan arvoksi 30.000 euroa ja määrää, että X:n on suoritettava Rp1:lle lakiosasta puuttuvana määränä oman vastuuosuuden määrä eli 25.000 euroa ja Rp2:lle 25.000 euroa ja Y:n puolestaan Rp1:lle 5.000 euroa ja Rp2:lle niin ikään 5.000 euroa. Pesänjakajan päätöksen mukaan suoritukset tuli tehdä kuukauden kuluessa luettuna siitä, kun perinnönjakopäätös oli tullut lainvoimaiseksi ja päätöksen lainvoimaisuudesta oli annettu tieto testamentinsaajille.

Ennen perinnönjaon lainvoimaistumista Rp2 sai tietää, että Rp1 oli saanut vuotta ennen P:n kuolemaa lahjaksi kesämökin, jonka arvo oli 100.000 euroa. Rp2 moitti perinnönjakoa ja vaati vahvistettavaksi, että laskennallisen lakiosajäämistön arvo on 220.000 euroa ja kummankin rintaperillisen laskennallisen lakiosan arvo 55.000 euroa. Kun Rp1 oli saanut jo lakiosansa, hänen lakiosastaan ei jäänyt enää puuttumaan mistään, sillä hän oli saanut jo yli lakiosansa. Rp2 vaati ensisijaisesti sitä, että tuomioistuin oikaisee perinnönjakoa siten, että X on velvoitettava suorittamaan hänelle lakiosaa vastaavana määränä 45.833,33 euroa ja Y 9166.67 euroa. Toissijaisesti Rp2 vaati perinnönjaon kumoamista siltä osin kuin perinnönjaossa oli määrätty maksettavaksi virheellisiä rahasuorituksia arvomääräisten lakiosien katteeksi ja jaon palauttamista takaisin pesänjakajalle.

Tapauksessa X oli legaatin saaja. Hän ei ole perinnönjaon moiteoikeudenkäynnissä asianosainen, mutta esimerkki osoittaa, että moiteoikeudenkäynnissä annettava tuomio vaikuttaa hänen asemaansa. Varmuuden vuoksi legaatin saaja tulisikin eri kanteella haastaa vastaamaan oikeudenkäyntiin, jossa häneen kohdistetaan suoritusvaatimus. Samalla kantaja voi pyytää tuomioistuinta käsittelemään molemmat kanteet samassa oikeudenkäynnissä. Näin menetellen ainakin vältetään se ongelma, olisiko perinnönjaon moiteoikeudenkäynnissä ylisummaan mahdollista velvoittaa legaatin saajaa suorittamaan perilliselle jokin määräsumma lakiosaa vastaavana suorituksena. Viimeksi mainittuun kysymykseen vastaus olisi ilman muuta kieltävä, koska X ei ole moiteprosessissa mukana.

Moitekanteessa oli vaadittu vaihtoehtoisesti tuomioistuinta oikaisemaan jakoa tai palauttamaan jako takaisin pesänjakajalle. Molemmat vaatimukset ovat varsin perusteltuja siitäkin huolimatta, että legaatin täyttäminen ei ole perinnönjakoon kuuluva asia. Perinnönjaon palauttaminen ei kuitenkaan ole mahdollista pesänselvittäjälle. Kun perinnönjaon moiteprosessi kuitenkin koskee myös asianosaisena olevan osakkaan asemaa, niin pelkästään se seikka, että prosessilla on heijastusvaikutuksia legataarin asemaa, ei voi olla esteenä vaatimuksen käsittelemiselle. Ja kun vielä perinnönjaon moiteprosessin kanssa on yhdistetty käsiteltäväksi erillinen legaatinsaajaan kohdistettu kanne, vaaraa kenenkään oikeusturvan loukkaamiseen ei prosessuaalisilla perusteilla ole.

Olettakaamme, että Rp2 menestyy vaatimuksessaan. Tuomioistuin hyväksyy tällöin perinnönjaon moitekanteen ja legaatin saajaan kohdistetun kanteen. Kanteiden hyväksymisen seurauksena legaatin saajan suoritusvelvollisuus Rp2:ta kohtaan kasvaa.

Arvomääräistä lakiosaa koskevan järjestelmän voimaan saattamisen yhteydessä ei muutettu niitä säännöksiä, jotka koskevat legaatin saajan kuluvastuuta pesänselvityksen aiheuttamista kuluista. Vaikka legaatinsaaja käyttääkin lunastusoikeuttaan, häntä ei voida velvoittaa suorittamaan perinnönjaosta aiheutuneita kustannuksia.[28] Sen sijaan estettä ei ole sille, että legataarin kuluvastuu kohdennetaan pesänselvitykseen. Pesän selvittäminen siihen vaiheeseen, että tiedetään, mistä lunastusarvosta legaatti voidaan täyttää, palvelee legaatin saajaa. Sen vuoksi on perusteltua katsoa, että legaatin saaja on velvollinen osallistumaan omalla vastuuosuudellaan pesänselvityskustannuksiin. Järjestelmän kannalta ei ole tyydyttävä tulkinta, jonka mukaan legaatin saaja on kuluriskitön vapaamatkustaja pesänselvitysprosessissa.

** Rintaperillisen oikeus saada lakiosansa jäämistöstä.*

Testamentin saaja ei ole velvollinen suorittamaan rintaperilliselle tämän lakiosaa vastaavaa määrää rahassa. Mikäli testamentin saaja ei halua käyttää oikeuttaan arvomääräiseen suoritukseen, niin tässä tilanteessa testamentti on perillistä kohtaan tehoton siltä osin kuin se estää häntä saamasta lakiosaansa jäämistöstä tai rajoittaa hänen oikeuttaan määrä lakiosana tulevasta omaisuudesta.

Asiallisesti testamentin tehottomuusseuraamus merkitsee sitä, että testamentin saaja ei saa yksipuolisesti päättää siitä, mitä omaisuutta jäämistöstä rintaperillisen tulee ottaa vastaan lakiosansa katteeksi.

Lakiosaan oikeutettua perillistä suojataan tässä tapauksessa aivan samalla tavalla kuin aikaisemminkin. Jos lakiosaperillinen ei tyydy testamentin saajan ehdottamaan tapaan kattaa lakiosa tietyllä jäämistöomaisuudella, lakiosaperillinen voi hakea pesänjakajan määräämistä toimittamaan perinnönjaon niiden periaatteiden mukaisesti, joita jaossa tulee noudattaa. Viime kädessä ratkaisuvalta siitä, mitä omaisuutta rintaperillisellä on oikeus saada lakiosansa määrään saakka, on pesänjakajalla.

Oman ongelmansa muodostaa kysymys siitä, voiko testamentin saaja suorittaa osan lakiosaan oikeutetun perillisen lakiosasta rahana ja osan jäämistöön kuuluvalla omaisuudella. Vanhan lakiosajärjestelmän varhaisvuosina puollettiin tulkintaa, jonka mukaan osittaissuoritus oli mahdollinen ja valintavalta suorituksen tekemiseen oli testamentin saajalla.[29] Tulkinta ei kuitenkaan nojautunut lain sanamuotoon, sillä laki vaikeni osittaissuorituksen mahdollisuudesta kokonaan. Sen tueksi oli kuitenkin mahdollista vedota testamentin tekijän tarkoitukseen. Jos testamenttiin oli liitetty ehto, jonka mukaan saajalla oli oikeus suorittaa lakiosa rahassa ja testamentin ehdon tarkoituksena oli turvata tietyn omaisuuskokonaisuuden säilyminen pirstoutumattomana saajan hallussa, vähäisempi omaisuus oli mahdollista jättää jaettavaksi perillisten kesken. Tulkinta oli perusteltu järjestelmässä, jossa testamentin tekijän määräystä testamentin saajan oikeudesta suorittaa lakiosa rahassa pidettiin testamentin ehtona. Lakitekstissä nimenomaan painotettiin määräyksen ehdonluonteisuutta. PK 7:5.2:n vanhan sanamuodon mukaan testamenttia oli kuitenkin pidettävä pätevänä, jos perittävä on määrännyt jäämistönsä tai jotakin siihen kuuluvaa jollekulle

[28] Vuoden 1938 esitysehdotuksen mukaan testamentissa olevaa määräystä siitä, että testamentin saajalla oli oikeus suorittaa lakiosa rahassa, oli *jaossa noudatettava*, mikäli testamentin saaja halusi ottaa testamentin vastaan (Esitysehdotus 73.2 §). Alkuperäisen ehdotuksen mukaan testamentin saaja, riippumatta siitä oliko kysymyksessä erityisjälkisäädöksen saaja vai yleistestamentin saaja, olisi saanut toteuttaa oikeutensa perinnönjaon yhteydessä. Tällöin estettä ei olisi ollut sille, että lunastuksen määrää laskettaessa olisi voitu ottaa perinnönjakokulut huomioon. Ks. perinnönjakokustannusten huomioon ottamisesta lakiosalaskelmassa *Saarenpää, Ahti*: Tasajaon periaate. Vammala 1980, s. 293 ss.

[29] Ks. *Rautiala, Martti*: Perillisen lakiosa, s. 92.

ehdolla, että testamentin saaja suorittaa lakiosaan oikeutetulle perilliselle hänen lakiosaansa vastaavaan tai siitä puuttuvan määrän rahana.[30]

Uudessa lakiosajärjestelmässä testamentin saajan oikeus ei enää perustu testamenttiin sisältyvään ehtoon. Testamentin saajan oikeus perustuu suoraan lakiin. Laki ja lain esityöt vaikenevat täysin siitä, miten osittaissuorituksen mahdollisuutta tulisi arvioida. Ongelma on kiinnostava oikeastaan vain tilanteessa, jossa testamentin saaja ja rintaperillinen ovat asiasta eri mieltä. Sovinnossa he voivat luonnollisesti hyväksyä minkälaisen tavan tahansa, jolla lakiosasuoritus tapahtuu. Mikäli testamentin saajalle annettaisiin mahdollisuus osittaiseen rahasuoritukseen ja samalla vielä mahdollisuus valita, mitä omaisuutta hän luovuttaa lakiosaperilliselle jäämistöstä, järjestelmä vinoutuisi. Sen vuoksi ainoa mahdollisuus hyväksyä kombinaatiosuoritus voisi olla tilanne, jossa testamentin saaja ilmoittaa ennen perinnönjakoa, kuinka paljon hänellä on varoja lakiosasuoritukseen rahassa ja sen jälkeen perinnönjako toimitetaan ottaen huomioon PK 23:8:n säännökset, joiden mukaan jokaisella on oikeus saada osansa kaikesta omaisuudesta. Perinnönjaossa rintaperilliselle olisi mahdollista osoittaa jäämistöön kuuluvasta omaisuudesta hänen arvomääräisen lakiosansa ja testamentin saajan ilmoittaman rahasuorituksen erotus.

** Luopuminen vetoamasta testamenttiin osittain.*

Testamentin saaja voi luopua vetoamasta testamenttiin joko kokonaan tai osittain. Mikäli testamentin saaja käyttää hyväkseen osittaista luopumismahdollisuuttaan, hän voi asiallisesti ottaen määrittää sen, millä omaisuudella lakiosa katetaan. ”Rusinapullateorian” havainnollistamiseksi on aihetta jälleen käyttää esimerkkiä.

Esimerkki 8. Perittävän jäämistöön kuuluu kiinteistö, jonka arvo on 400.000 euroa ja asunto-osake, jonka arvo on 100.000 euroa. Tekemässään testamentissa P on määrännyt, että T saa sekä kiinteistön että asunto-osakkeen. P:ltä jää yksi rintaperillinen, jonka lakiosan arvo on 125.000 euroa. T voi luopua vetoamasta testamenttiin siltä osin kuin siihen sisältyy asunto-osake ja suorittaa lakiosasta puuttuvana määränä rintaperilliselle 25.000 euroa. Mikäli P olisi määrännyt T:lle ”koko omaisuutensa”, T olisi tällöinkin voinut yksilöidä luopumistahdonilmaisunsa siten, että se olisi koskenut määrättyä jäämistöön kuuluvaa esinettä, tässä tapauksessa asunto-osaketta. Luopumisen lopputulos olisi tällöin ollut sama kuin edellä.

Luopumalla vetoamasta testamenttiin osittain testamentin saaja tulee parempaan asemaan kuin sellainen testamentin saaja, joka haluaa ottaa vastaan koko jäämistön ja suorittaa lakiosaa vastaavan arvomäärän perinnönjaossa siten, että hän osoittaa ne yksittäiset esineet, joilla lakiosa on katettava. Tilanteiden välillä vallitsee kuitenkin hiuksenhieno ero. Osittainen luopuminen vetoamasta testamenttiin jättää vapautuneen osan perillisten kesken jaettavaksi PK 23:8:n mukaisella tavalla. Sen sijaan tilanne, jossa testamentin saaja ottaisi itselleen pesänjakajan roolin ja osoittaisi lakiosaan oikeutetuille perillisille heidän osuuksiinsa jäämistöstä esineitä, on jäämistöjärjestelmän perusteiden vastainen.

** Rahasuorituksen kieltäminen testamentissa.*

PK 7:5.2:n mukaan testamentin tekijällä on oikeus kieltää rahasuoritus testamentissa. Kielto voi olla ilmaistu monella eri tavalla, esimerkiksi verhoamalla kielto testamenttiehdon muotoon. Missään tapauksessa lakia ei voida tulkita siten, että määräys olisi annettava kieltomuodossa ollakseen tehokas. Mahdollista ja ehkä kenties vastaisuudessa kaikkein yleisintä on sisällyttää testamenttiin määräys, jonka mukaan lakiosa-

[30] Vuoden 1938 Esitysehdotuksen 73.2 §:n mukaan kysymyksessä oli ”ehto”, jonka synonyyminä käytettiin lakitekstissä myös ilmausta ”määräys”. Lain mukaan määräystä oli ”jaossa noudatettava”. Esitöiden mukaan ”tällainen testamenttimääräys, joka ei sulje lakiosaperillistä pois hänen perillisenasemastaan, on käsitettävä perinnönjaossa noudatettavaksi jako-ohjeeksi; perillinen pysyy kuolinpesän osakkaana perinnönjakoon saakka”. Ks. Esitysehdotus 1938, s. 95.

perillisellä on oikeus saada lakiosansa jäämistöön kuuluvasta omaisuudesta. Näin ilmaistuna kielto ei jätä tulkinnanvaraa siitä, mikä oli testamentin tekijän tarkoitus.

Toteutettu muutos on lisännyt testamentin tekijän valtaa antaa perillisiä sitovia jako-ohjeita jäämistöstään. Perittävä voi nyt riidattomasti tehokkaasti määrätä, että jonkun perillisen esinekohtainen oikeus jäämistöön rajoittuu pienemmäksi kuin hänen lakiosansa. Riittää, että testamentin saaja suorittaa näissä tapauksissa lakiosasta puuttuvan määrän rahana.

> Esimerkki 9. P on tekemässään testamentissa määrännyt, että hänen omaisuutensa on jaettava kolmen rintaperillisen kesken siten, että Rp1 saa kesämökin, jonka arvo on 100.000 euroa, Rp2 perittävälle kuuluneen asunnon, jonka arvo on 150.000 euroa ja Rp3 perittävälle kuuluneessa asunnossa olevan koti-irtaimiston, jonka arvo on 20.000 euroa. Mikäli Rp1 ja Rp2 haluavat suorittaa Rp3:lle hänen lakiosastaan puuttuvan määrän rahana, Rp3 ei voi menestyksekkäästi vaatia lakiosaansa katettavaksi jäämistöön kuuluvalla omaisuudella. Kun reaalisen jäämistön arvo on 270.000 euroa, perintöosuuksien suuret ovat 90.000 euroa ja lakiosan suuruus 45.000 euroa. Rp3:n lakiosasta jää siten puuttumaan 25.000 euroa, mistä määrästä Rp1 vastaa 10.000 euron osalta ja Rp2 15.000 euron osalta.

Käytännön asianajajan työn kannalta on tärkeää, että tiedostetaan uuteen järjestelmään sisältyvä testamentin tekijän määräämisvalta. Testamentin laadintaa koskevissa neuvotteluissa on aiheellista ottaa esille kysymys siitä, haluaako perittävä jäämistönsä jaettavan sillä tavalla esinekohtaisesti kuin hän on testamentissa suunnitellut myös siinä tapauksessa, että määräykset voivat täytäntöönpantuina johtaa siihen, että joku perillisistä joutuu tyytymään lakiosan arvoa vastaavaan rahasuoritukseen.

** Testamentin ensisaajan ja toissijaissaajan asema.*

Käytännössä hyvin yleinen testamentti on puolisoiden keskinäinen testamentti, jossa eloonjääneelle puolisolle annetaan oikeus hallita jäämistöä jakamattomana ja samalla määrätään, että omaisuus on kummankin kuoltua jaettava tasan rintaperillisten kesken.

Lisäksi testamentteihin liittyy usein toivomus, jossa rintaperillistä kehotetaan olemaan vaatimatta lakiosaa eloonjääneen puolison eläessä. Toivomuksen noudattamatta jättämisen sanktiona testamentissa voi olla lisämääräys, jonka mukaan mikäli lakiosavaatimus on esitetty eloonjääneen puolison eläessä, rintaperillisellä ei ole oikeutta saada muuta kuin lakiosansa ensiksi kuolleen puolison ja viimeksi kuolleen puolison jälkeen ja vapaaosat on jaettava niiden rintaperillisten kesken, jotka eivät ole esittäneet lakiosavaatimusta tai mikäli kaikki rintaperilliset esittävät lakiosavaatimuksen, eloonjäänyt puoliso testamenttaa omaisuutensa esimerkiksi paikallisseurakunnalle. Miten tämänkaltainen testamentti tulisi panna täytäntöön PK 7:5.2:n saama sisältö huomioonottaen?

Ensiksi kuolleen puolison tekemä testamentti loukkaa rintaperillisen lakiosaa, sillä PK 7:5.1:n mukaan testamentti on tehoton siltä osin kuin se rajoittaa rintaperillisen oikeutta määrätä lakiosana tulevasta omaisuudesta. Rintaperillinen voi siis testamentin estämättä vaatia lakiosansa ensiksi kuolleen puolison jälkeen. Leski voi tällöin muiden testamentin saajien tavoin suorittaa rintaperilliselle lakiosaa vastaavan määrän rahassa. Huomattava on, että testamenttiehdon mukaan rintaperillisen oikeus tässä tilanteessa supistuu lakiosaan sekä ensiksi kuolleen puolison että eloonjääneen puolison jälkeen. Jos kaikki rintaperilliset vaativat lesken eläessä lakiosaansa, eikä leski muuta testamenttiaan, paikallisseurakunta saa tässä tapauksessa suorittaa lakiosaa vastaavat arvomäärät rintaperillisille lesken kuoleman jälkeen. Asiaa olisi arvioitava toisin, jos rahasuoritus olisi testamentissa kielletty.

** Perittävän ja pesän velkojen merkitys testamentin saajan oikeuden kannalta.*

Rintaperillisen oikeutta lakiosaan voidaan luonnehtia perillisen oikeudeksi saada puolet lakimääräisen perimysjärjestyksen mukaan perilliselle tulevan perintöosan arvosta. Asiallisesti tämä sääntö tarkoittaa sitä, että rintaperillisellä on oikeus saada lakiosansa määritetyksi nettojäämistöstä eli jäämistöstä, josta on ennen lakiosan laskemista vähennetty perittävän ja pesän velat. PK 7:3.1:n mukaan lakiosaa määrättäessä on lisäksi otettava huomioon avioliittolain mukaan eloonjääneeltä puolisolta kuolleen puolison perillisille tulevan tai eloonjääneelle suoritettavan omaisuuden arvo. Sen sijaan pesän varoista ei ole vähennettävä lahjanlupauksena olevaa sitoumusta eikä sitä määrää, mikä on suoritettava perittävällä lain mukaan olleen elatusvelvollisuuden täyttämiseksi vastaisuudessa.

Arvomääräisen lakiosan suuruus on määritettävä jäämistön säästön perusteella. Jos kuolinpesä ei ole ylivelkainen, lakiosalla on siten aina jokin positiivinen arvo. Testamentin saaja on oikeutettu ottamaan huomioon perittävän ja pesän velkojen yhteenlasketun määrän määrittäessään oman suoritusvelvollisuutensa suuruutta. Velkojien reaalinen maksaminen on tästä erillinen toimenpide, joka ajoittuu pesänselvitykseen. Testamentti voidaan täyttää vasta selvitetystä jäämistöstä.

Rintaperillinen, joka tyytyy rahassa suoritettavaan lakiosaan, ryhtyy perintöön. Korvauksen vastaanottaminen testamentin saajalta ei vapauta rintaperillistä kuolinpesän selvityksestä, eikä myöskään niistä uhista, joita on asetettu selvitysvastuun laiminlyöjälle. Kuolinpesän yhteishallinto jatkuu siihen saakka, kunnes yksityinen selvitys on päättynyt ja kaikki tiedossa olevat velat on maksettu tai niiden maksamiseen tarvittavat varat on asetettu erityiseen hoitoon.

Edellä lausuttu tarkoittaa sitä, että siirtyminen arvomääräiseen lakiosajärjestelmään ei ole samalla merkinnyt jäämistön selvitysvastuun siirtämistä niille testamentin saajille, jotka ilmoittavat haluavansa käyttää PK 7:5.2:n mukaista oikeuttaan. Kuolinpesän selvitysjärjestelmä on säilynyt tästä radikaalista muutoksesta huolimatta ennallaan. Toisaalta muutos ei ole siinä mielessä parantanut testamentin saajan asemaa, että saaja voisi olla lunastuksestaan huolimatta varma saantonsa lopullisuudesta. Legaatin saajaa uhkaa edelleen palautusvastuu, jos rintaperilliset laiminlyövät perittävän ja pesän velkojen maksun ja legaattiomaisuutta tarvitaan velkojen maksamiseen. Lunastuskorvauksen maksaminen lakiosaperilliselle ei vapauta testamentin saajaa palautusvastuusta.

** Lunastussaannon verotus.*

Testamentin saaja ja lakiosaperillinen ovat perintö- ja lahjaverolain mukaan velvollisia suorittamaan perintöveroa saannoistaan. Mikäli perittävän jäämistöön kuuluu lakiosaa vastaava määrä rahavaroja ja testamentin saaja suorittaa lakiosan rintaperilliselle jäämistöön kuuluvilla varoilla, on itsestään selvää, että lakiosaperillinen maksaa perintöveron saamastaan lakiosasuorituksesta ja testamentin saaja perintöveron lakiosalla vähennetystä jäämistöstä

Jos perittävän jäämistössä ei ole tarvittavia varoja lakiosavelvoitteen täyttämiseksi ja testamentin saaja haluaa kuitenkin vedota testamenttiin kaikilta osin ja käyttää PK 7:5.2:n mukaista oikeuttaan rahasuoritukseen lakiosaperilliselle, testamentin saajan on – tavalla tai toisella – suoritettava lakiosakorvaus muilla kuin jäämistöön kuuluvilla varoilla. Rintaperillisen kannalta suoritus on kuitenkin hänelle kuuluvaa perintöä, eikä se seikka, että suoritus tapahtuu muilla kuin kuolinpesän varoilla, vaikuta suorituksen verokohteluun. Rintaperillisen saantoa on verotettava perintöverolain mukaan.

Kun lunastussaantoa tarkastellaan testamentin saajan kannalta, on aiheellista kiinnittää huomiota hänen saamansa omaisuuden arvomäärään. Jos testamentin saaja saa ”lakiosalla rasitetun” jäämistöomaisuuden, hänen saamansa etuuden nettoarvo on jäämistön arvon ja lakiosasuorituksen erotus siinäkin tapauksessa, että testamen-

tin saaja maksaa lakiosaa vastaavan korvauksen omista varoistaan tai lainaamillaan varoilla. Tilanne ei muutu miksikään siitä, että hän suorittaisi lakiosan välittömästi jäämistössä olevilla käteisvaroilla. Testamentin saajalle on määrättävä perintövero hänen todellisuudessa saamansa edun perusteella. Mitään sellaista kauppaa, jossa testamentin saaja ”ostaisi” lakiosaperilliselle kuuluvaa jäämistöomaisuutta ja jossa ”kauppahinta” olisi lakiosaa vastaavan korvauksen suuruinen, ei tapahdu testamentin saajan ja rintaperillisen välillä. Korvauksen maksaminen ei siten voi johtaa myyntivoittoverotukseen tai varainsiirtoverotukseen, vaikka testamentilla olisikin siirtynyt testamentin saajalle kiinteää omaisuutta.

III LAKIOSA HUOMENNA

** Onko lakiosasta luopuminen mahdollista?*

Lakiosaoikeus luonnollisesti edellyttää taustalleen yhteiskuntamuodon, joka tunnustaa perimyksen oikeutuksen. Ainoa laajamittainen yhteiskunnallinen kokeilu perintöoikeudella tehtiin Suurvenäjän Neuvostotasavallassa. Vuonna 1918 annetulla dekreetillä lakkautettiin koko perintöoikeus ja säädettiin, että perittävän kuollessa hänen omaisuutensa meni valtiolle. Perittävän perheenjäsenillä oli kuitenkin eräänlainen tarveharkintainen lakiosaoikeus saada valtiolta perintöä sosiaalisten tarpeiden tyydyttämistä varten. Käytännössä järjestelmä ei toiminut, ja siitä luovuttiin kolmen vuoden kuluessa sen voimaansaattamisesta.

Neuvostoesimerkki on helppo tuomita vahvasti ideologisesti värittyneenä yhteiskuntakokeiluna ja sille voidaan jälkikäteen nauraa. Nauru on vaaraton, koska vihollinen on lannistettu. Mutta miten meidän sitten tulee suhtautua tietoon, jonka mukaan yli puolet maapallon väestöstä elää sellaisen oikeusjärjestyksen piirissä, joka ei tunne lainkaan perillisen oikeutta lakiosaan. Kysymys ei suinkaan ole eksoottisista itämaisista yhteiskuntakokeiluista, vaan usein vauraista kapitalistisista maista. Lakiosasäännöstön puuttuminen on itse asiassa hyvin johdonmukainen seuraus talousjärjestelmän taustalla olevasta ideologisesta valinnasta, jonka mukaan mahdollisimman suuri omistajan vapaus tuottaa parhaan mahdollisen taloudellisen tuloksen yhteiskunnassa.

Keskustelua lakiosajärjestelmän oikeutuksesta vaikeuttaa suuresti yhteisen kielen ja käsitteistön puute. Tämä puolestaan johtaa lakiosajärjestelmän etujen ja haittojen liioitteluun. Lakiosasäännöstöä kuvataan milloin perheen suojaksi, milloin sen taas katsotaan edistävän sukupuolten välistä tasa-arvoa. Lakiosajärjestelmän kannattajat puoltavat omistajan mielivallan rajoittamista, koska näin voidaan estää perheen isää tekemästä perhettään pennittömäksi. Tämänkaltaisessa argumentaatiossa usein unohdetaan se, että lakiosan asemasta common law oikeuden piiriin kuuluvissa maissa rintaperillistä suojataan vahvasti harkinnanvaraisilla etuuksilla.[31] Perillisen tarve jäämistön jakonormina on aivan toisessa asemassa common law järjestelmässä kuin kaavamaisessa romaanisgermaanisessa lakiosajärjestelmässä. Ja mikään ei estä säilyttämästä lakiosaa alaikäisten perillisten suojajärjestelmänä samalla tavalla kuin on menetelty Venäjän uudessa perintölaissa tai Lousianassa voimassa olevassa laissa.

Lakiosajärjestelmän tulevaisuudesta käytävää keskustelua vaivaa lakiosajärjestelmää aikanaan puoltaneiden historiallisten argumenttien kritiikitön siirtäminen nykyhetkeen. Kirkko ei enää kehota testamentin tekijöitä tekemään Kristuksesta perillistä, asia on hoidettu kirkollisverolla. Feodaalinen omistusoikeuskäsitys on hylätty, hyvinvointivaltion perhemalli ei rakennu sukuyhteisön sosiaalimallin varaan. Maaomaisuus on menettänyt merkityksensä tulon lähteenä ja maataloustulo on korvattu Euroopan Unionin maataloustukirahastojen myöntämillä avustuksilla.

[31] Ks. kootusti *Ross, Sidney*: Inheritance Act Claims Law and Practice. London 2000, s. 1 ss.

Nämäkin rajoitukset mielessä pitäen uskallan seuraavassa lyhyesti tarkastella sitä, miten lakiosan suuruuteen on mahdollista juridis-teknisesti vaikuttaa.

** Valtioneuvoston toimeksianto perintöoikeuskomitealle 2.8.1972 lakiosasäännöstön lakkauttamiseksi.*

Lakiosasäännöstö oli ollut voimassa Suomessa vain parikymmentä vuotta, kun hallitus esitti harkittavaksi koko säännöstön kumoamista. Toimeksianto oli yksiselitteinen. Valtioneuvoston asettaman perintöoikeuskomitean tuli ”ottaa harkittavakseen nykyisten lakiosaa koskevien säännösten poistaminen lainsäädännöstä. Sen sijasta tulee pyrkiä tarveharkintaisuuden periaatteen painottamiseen perimysjärjestystä ja perintöosuuden suuruutta säänneltäessä samaten kuin perinnönjakoa koskevia oikeusohjeita muodostettaessa”.[32] Valtioneuvosto ei kollektiivina kirjoittanut toimeksiantoa perintöoikeuskomitealle, mutta kollektiivina kuitenkin antoi toimeksiannon. Suomessa toisin sanoen pidettiin poliittisesti mahdollisena jäämistöjärjestelmää, johon ei erottamattomana osana kuulu lakiosasäännöstö.

Perintöoikeuskomitea jakoi lakiosaongelman kahteen eri pääalueeseen. Sen mukaan oli ensiksi selvitettävä itse lakiosasäännöstöä koskeva muutostarve ja toiseksi kartoitettava ne keinot, joilla varsinaista lakiosanormistoa muuttamatta voidaan vaikuttaa lakiosaoikeuteen. Komitean mukaan monet ongelmista oli hallittavissa lakiosajärjestelmän perussääntöjä muuttamatta kehittämällä muiden kuin lakiosaperillisten suojaa, esimerkiksi juuri lesken suojaa. Perintöoikeuskomitea ei päätynytkään ehdottamaan lakiosasäännöstön kumoamista.

** Lakiosajärjestelmän uudistaminen systeemin sisäisin muutoksin.*

Lakiosajärjestelmää voidaan uudistaa puuttumalla lakiosan suuruuteen vaikuttavan lakiosajäämistön määräytymissäännöksiin, suhteellisen lakiosan suuruuteen ja rajoittamalla lakiosaan oikeutetun perillisen kanneoikeutta suhteessa lahjansaajiin. Sen jälkeen kun ajatus lakiosasäännöstön kumoamisesta oli hylätty 1970-luvun puolivälissä, 1980-luvun jälkipuoliskolla alkoi viritä ajatus lakiosasäännöstön ”eurooppalaistamisesta” systeemin sisäisin muutoksin. Lakiosajärjestelmän kritiikki johtikin siihen, että hallitus antoi 1990-luvun jälkipuoliskolla esityksen lakiosasäännöstön muuttamiseksi siten, että suosiolahjasta olisi luovuttu erityisenä laskennallisena lisäyksenä.

Esitys – tai tarkemmin uusi esitys – hylättiin eduskunnassa 199-0. Esityksen johdosta eduskunnassa käyty keskustelu on arvokeskusteluna kiinnostavaa. Keskustelusta välittyy aito usko siihen, että koko isänmaamme tulevaisuus on riippuvainen lakiosasäännöstöstä. Ja erityisesti aikaisemmasta avioliitosta olevien lasten ja tyttölasten oikeus perintöön riippuu siitä, että suosiolahjaa koskevaan säännöstöön ei puututa. Itse henkilökohtaisesti en ole vakuuttunut siitä, että uskossaan sokaistuneet lakiosauskovaiset olisivat oikeassa. Mutta pidän yhtä kaikki koko lailla todennäköisenä, että lakiosaan ei meillä aivan pikimmiten puututa. Uskallan sanoa näin, vaikka oikeusministeriön asettama perintöoikeustyöryhmä päätyikin suosittamaan lakiosasäännöstön lievennystä 3.6.2004 julkistetussa periaatemietinnössään.[33] Lakiosasäännöstön uudistaminen voi tulla mahdolliseksi vain jos kansa vaihdetaan. Silloin käytettävissä ovat seuraavat keinot.

[32] Perintöoikeuskomitean mietintö KM 1975:84, s. 4.

[33] Perintökaaren uudistamistarpeet. Oikeusministeriö. Työryhmämietintö 2004:6, s. 39 ss., s. 64 ss. Mietintö on luettavissa PDF-muodossa osoitteessa www.om.fi, ja löytyy alaotsakkeen ”työryhmämietintöjä” alta.

Lainsäätäjä voi ensinnäkin muuttaa niitä sääntöjä, jotka koskevat reaalisesta jäämistöstä päältäpäin maksettavia etuuksia. Esimerkiksi PK 8 luvun mukaiselle avustukselle ja työhyvitykselle on mahdollista säätää aina etusija lakiosaan nähden. Lesken oikeudellista asemaa on mahdollista parantaa suhteessa rintaperilliseen esimerkiksi sallimalla leskelle oikeus rintaperillisen lakiosan estämättä realisoida puolisoiden yhteisenä kotina käytetty asunto, jos se on tarpeen esimerkiksi uuden asunnon hankkimiseksi tai lesken tarvitseman laitoshoidon rahoittamiseksi. Nämä ovat esimerkkejä tavoista, joilla voidaan helposti vaikuttaa lakiosajärjestelmän tehokkuuteen ilman, että puuttumista on helppo havaita.

Lainsäätäjä voi yrittää muuttaa lakiosasäännöstöä kuitenkin avoimestikin. Tällöin muutos voisi kohdistua laskennallista lakiosajäämistöä koskeviin sääntöihin. Lainsäätäjä voisi muuttaa Norjan ja Tanskan tapaan ennakkoperintöolettamaa siten, että rintaperilliselle annettua lahjaa ei pidettäisi ennakkoperintönä, ellei perittävä olisi niin määrännyt. Ennakkoperinnöksi voitaisiin määrätä luettavaksi vain lahjat, jotka on annettu kymmenen vuotta ennen perittävän kuolemaa. Ennakkoperinnön arvostusta voitaisiin muuttaa siten, että ennakkoperintö tulisi aina arvostaa lahjan vastaanottohetken mukaiseen tai sitä alempaan arvoon, jos omaisuuden arvo on laskenut lahjansaajasta riippumattomasta syystä.

Jos suosiolahjaa ei uskalleta lakkauttaa, sen merkitystä voidaan muuttaa supistamalla suosiolahjan henkilöllistä ulottuvuutta, lisäämällä lakiin suosiolahjoiksi luettavien lahjojen aikaleikkuri, muuttamalla suosiolahjan arvostussääntöä, asettamalla lakitekstissä sukupolvenvaihdostarkoitus erityiseksi vastasyyksi ja hyväksymällä suosiolahja lahjaksi, joka vaikuttaa vain reaalisen jäämistön jakamiseen.

Testamenttiin rinnastuva lahja on muihin laskennallisiin lisäyksiin nähden poikkeusasemassa siinä mielessä, että se ei ole henkilöpiiriltään suljettu. Tässä suhteessa se tärkeällä tavalla täydentää lakiosasuojajärjestelmää. Säännöstä olisi kuitenkin mahdollista selkeyttää siten, että sen soveltamisalan ulkopuolelle määrättäisiin jätettäväksi sellaiset lahjat, joiden tarkoituksena on ollut hyvittää lahjansaajaa joko lahjanantajalle tehdyistä palveluksista tai asettaa lahjansaaja samaan asemaan muiden perillisten kanssa.

Lakiosajärjestelmän sisältöä voidaan varsin tehokkaasti muotoilla sallimalla kaikki laskennalliset lisäykset nykyisessä laajuudessaankin, mutta nostamalla täydennyskannekynnystä. Täydennyskannekynnyksen korkeutta voidaan säädellä sallimalla kanteen nostaminen vain tilanteessa, jossa perittävä on lahjoittanut olennaisimman osan omaisuudestaan ja tällöinkin ainoastaan edellytyksin, että lahjoitus on tapahtunut lähempänä kuin viisi vuotta ennen perittävän kuolemaan.

Perintökaari on järjestelmä, jossa systeemin muutokset heijastuvat helposti systeemin sisällä ja vaikuttavat olennaisesti toisen osajärjestelmän toimintaan. Esimerkkinä tästä voidaan mainita perintösopimusten ja lakiosan välinen suhde. Perintökaaren lakiosasäännöstöön voidaan vaikuttaa sallimalla positiivinen perintösopimus, jolla perittävä yhdessä perintöön oikeutettujen kanssa eläessään sopii jäämistön jakosuhteista perillisten kesken. Tämä sopimus sitoo perillisiä myös siinä tapauksessa, että sovitun jako-osuuden määrä on pienempi kuin perilliselle kuuluva laskennallinen lakiosa. Jos perillinen vapaaehtoisesti tähän suostuu ja tyytyy johonkin vähäisempään suoritukseen, hänen oikeuttaan ei tällöin loukattaisi. Kysymys on nimenomaan sopimuksesta, ei perittävän diktaatista. Sen vuoksi positiivisen perintösopimuksen sisällyttäminen lainsäädäntöömme voisi olla yksi keino vähentää niitä haittavaikutuksia, joita liian kaavamaisesta lakiosajärjestelmästä aiheutuu. Samalla järjestelmää olisi mahdollista muuttaa siten, että rintaperillinen voisi niin halutessaan luopua perittävän eläessä perinnöstään rintaperillisen ja perittävän sopimasta korvauksesta.

Jos lakiosajärjestelmä halutaan säilyttää, mutta samalla halutaan laajentaa omistajaperittävän

määräämisvaltaa, se on mahdollista joko puuttumalla suhteellisen lakiosan suuruuteen tai määrittämällä arvomääräiselle lakiosalle yläraja. Kun nykyisin suhteellinen lakiosa on puolet perintöosan arvosta, tulevaisuudessa suhteellinen lakiosa voisi aivan yhtä hyvin olla yksi kolmasosa perintöosan arvosta. Jos tähän sääntelyyn vielä liittyisi norjalaistyyppinen arvomääräinen yläraja siten, että rintaperillisen lakiosa ei milloinkaan voisi olla enempää kuin 600.000 euroa, lakiosajärjestelmän suurimmat haitat olisivatkin historiaa.

Urpo Kangas